

Varga Imre

A BALASSÁKRÓL, BALASSI BÁLINTRÓL

Ismeretes, hogy a Balassa-család tagjaira vonatkozólag milyen nagy számban találtak már dokumentumokat a különböző családok, hivatalok és intézmények levéltáraiban. Az eddig napfényre került anyag azonban még korántsem mondható teljesnek. Elsősorban Szlovákia levéltárainak tervszerű átvizsgálása ígér még aratást. Legalábbis erről győződött meg a futólagos bepillantás néhány levéltár anyagába, bár kutatásaim célja ezúttal nem Balassi Bálint, nem a Balassa-család volt.

Csak megemlítem a Koháry-család radványi levéltárát, melyben főként a XVII. században élő Balassáktól (Balassa Bálint, a költő, Balassa Imre, Ádám, Balázs, Gábor) maradt fenn nagyobb számú levél. A személyeken túlmenően azért izgalmas olvasmányok ezek a levelek, mert főleg az első kuruc mozgalommal állnak kapcsolatban, s rávilágítanak a család különböző tagjainak a mozgalomban játszott szerepére. Hasonlóképpen elég sok levelet őriz a XVII. századi Balassákról az Illésházy-levéltár Nyitrán (Balassa Ferenc, András, Imre, Bálint, Zsigmond levelei és hozzájuk írt levelek). A bicsei Thurzó-levéltárban néhány Balassa András-tól (1607–1621 közt) származó íráson kívül 53 levél található Balassa Imrétől (1602–1617 között), melyek közül 50-et Thurzó Györgyhöz írt.¹ A Bicsén levő Turóc megye levéltára Balassa Zsigmond legidősebb fiára, az I. Rákóczi György 1644/45-ös magyarországi hadjárataiban jelentős szerepet játszó Balassa Simonra vonatkozólag tartalmaz anyagot.² A vágbesztercei levéltár ugyancsak Bicsén őrzött része pedig a Balassa-családot, a vágbesztercei jószágot illetőleg rejteget ez ideig ismeretlen iratokat.³ A nagyobb részt csak másolatban ránk maradt akták főleg a XVI. századtól a XIX. század közepéig terjedő birtokügyek s véget nem érő birtokperes dokumentumai.

A most előkerült Balassa- emlékek közül röviden csak a Balassa-ősökre és Balassi Bálintra vonatkozó dokumentumokról szeretnénk számot adni.

Eckhardt Sándor a Rimay Jánosnak Fánchy Gáspárhoz 1622. május 17-én keltezett leveléhez fűzött jegyzetében azt mondja, hogy a Fánchyak „a Balassákkal rokonságban szereztek meg az ottani prépostsági birtokot, melyet Balassa Zsigmond 1567-ben erőszakkal elfoglalt”. Pozsonyban a Révai család levéltárában „De iuribus familiae Revay in dominio Bozok et alibi habitis” (1539–1645) jelzettel 13 Bozókra vonatkozó akta található, részben eredetiben, részben másolatban.⁴ Az első darab: „Bulla seu Privilegium Pauli tertii Pontificis pro Sigismundo Balassa super iure Praepositi in Ecclesia Bozok” 1539-ből. A második: „Copia Donationalium Ferdinandi Regis pro Sigismundo Balassa et Consorte ejus Barbara Fánchy 1540. super Dominio Díosgyőr in 20 millibus inscripto” —, amely diploma Bozók birtokában is megerősíti őket.

A Radványban levő Koháry-levéltár egyik aktájából arról⁵ értesülünk, hogy Jánoky Péter 1575-ben a Hont megyei Nagytúrban jószágot adományozott Balassi Jánosnak és fiának, Balassi Bálintnak, de amikor a királyi iktató személyek a jószágba bevezették őket, Koháry Péter és az anyja (ekkor már Beniczky Ferencné) a beiktatásnak ellene mondtak (1576. jan. 5.).

A vágbesztercei Balassa-jószág perével kapcsolatban fentebb említett vágbesztercei levéltár XI. fasciculusanak első darabja egy geneológiai táblázat, mely — helyenként meglepő téve-

¹ Thurzovská korespondencia. Invent. 39., 698.; 40., 699.

² Zupa Turčianska. Invent. 241.

³ Panstvo Považská Bystrica. Pisomnosti rodové. Majetkovo prave. Fasc. I. (117 db.), Fasc. XI. (64 db.).

⁴ ECKHARDT Sándor: Rimay János összes művei. Bp. 1955. 402.

⁵ Archiv rodu Révay. Práva rodov Révay, Fánchy a Ghéczy v panstve Bzovik. Fasc. I.

⁶ Pars II. no 9047.

désekkel — a család leszármazását mutatja. Ezt követi egy 10 lapból álló ívrét nagyságú füzetben a Balassa nemzetségnek latin nyelven megszerkesztett históriája, mely a füzet végén álló kivonat szerint a XVII. század végén vagy a XVIII. század elején készült.⁷ A családtörténet ismeretlen összeállítójának „históriája” a negyedik lapon válik számunkra érdekesebbé. Itt kezdődik Balassi János élettörténete, melyet két fiának, Ferencnek és Bálintnak az élete követ. Irodalomtörténetileg nem érdekelten ismernünk, milyen családi hagyomány élt a XVII—XVIII. század fordulóján hármukról, főképpen a reneszánsz nagy költőjéről, Bálintról, hogy milyen mozzanatok emelt ki, illetőleg hagyott el a családi krónikás a három Balassiról.

Bizonyára a családi érdekeket tartotta szem előtt, amikor hallgatott Balassi János felségárlási peréről, szökéséről, s csak a török ellen harcoló hőst, a saját és a nemzet becsületén esett sérelmet megbosszuló lovagot, a császár bizalmas barátját örökítette meg. Balassi Ferenc és Bálint egyaránt rettenthetetlen törökverők, életüket a hazáért feláldozó bátor katonák. És bár versenyre keltek a hadakozásban és a tudományokban való jártasságukkal, a nagyobb közülük Bálint volt. Mars és Pallas tanítványa, a magyar Ovidius; országszerzte ismert költő, aki halálos ágyán — igaz katolikusként meggyónva — hatyúdálában vétkeit siratta, hazájának szerencsétlen állapotán kesergett. Aláhúzza azonban Bálint dinasztikus érdemét: az ausztriai ház iránt való hűségét bizonyította be erdélyi vállalkozásával, amikor is fogságba került... Ennél többet nem is szól az úgyról.

A krónikás Balassi János életének ismertetésekor ismételtelen hivatkozik Istvánffyra. A spanyol Dom Francesco de Lassoal támadt lovagias úgyról szóló családi hagyományon (iratokon?) kívül Istvánffy lehetett a forrása, bár annál a mozzanatnál, hogy Balassi János képes volt kardjával kettészelni egy vasabronccsal körülvelt kereket, bizonyos évkönyvekre is hivatkozik. Balassi Ferenc kétszeri harca a törökkel és tatárral megvan Istvánffynál, de a családi krónikában egy eseményre mosódik össze. A Balassi Bálintról előadottakban az Esztergom alatti sebesülés meg a Mars és Pallas tanítványa, tisztelője minősítés a közös elem Istvánffy művével. Ez utóbbi építeten, úgy látszik, általános volt a XVII. században. Mikor III. Ferdinánd 1653. jan. 3-án Balassa Imre nógrádi főkapitányt grófi rangra emelte, Balassi Menyhért, János, Ferenc érdemeire hivatkozott, „hogy ne is szóljunk Balassi Bálintról, ki Mars és Pallas művelésében rendkívüli hírt szerzett magának”.⁸

Ennek az értékelésnek népszerűsítésében bizonyára Rimay epicédiuma, a Tolnai Balogh, Darholz Kristóf epitafium-gyűjtemény is szerepet játszott. Balassi Ferenc és Balassi Bálint érdemeinek, a tudományban és a hadviselésben való jártasságuknak hangsúlyozása Rimay, Tolnai szemléletére, ábrázolására utal. Ennek a szemléletnek is köszönhető, hogy a XVII—XVIII. század fordulóján Balassi Bálint a török elleni harcok atlétaiként, Mars és Pallas tisztelőjeként, Magyarország-szerzte híres költőként élt a Balassák családi hagyományában.

A *Historia Genealogiae Familiae Balassa* az apáról és két fiáról a következőket mondja:

Alter autem Frater Melchioris et Filius Francisci Balassa Bani Joannes Balassa fuit, uxor autem ejus Anna Sulyok Filia Blasij et Soror Gefne[r]os[ae] Consortis Stephani Dobó; fuit is etiam Miles gloriosus, Comes et Supremus Capitaneus Co[m]ita[tus] Zoliens[is] Co[m]ita[tus]que Hontensis supremus Comes, Janitorum Regalium Magister et Civitatum omnium montanarum summus Praefectus (ut Istvánffy refert).⁹ Extant literae Principum I] de Gonzaga quibus eundem Fratrem suum compellauit et acta duellaria, cum quodam Procere Hispano Dom Fran[ces]co de Lasso dicto in impressis, super quo injuriam suam, vel potius nationis Ungaricae despectum egregie ultus fuerat;¹⁰ de hoc testantur, quod gladio suo ictu uno rotam curriculum ferro circumdatam dissecare saepius fuerit solitus et in duas partes dividere (de hoc testantur Annales etiam); quando fundi exercitum Chritianorum contingebat, eum quamvis vulneratum nunquam primum sed ultimum in fuga, primum autem in acie fuisse, ac semel fossato sat lato et grandi disjecto ante ipsum, fronte per Turcas inter Kékkeő et Szécsénium fossatus,¹¹ nihilominus praeter spem et qvasi praeter naturam, ipsis etiam non putantibus hostibus, equi saltu superasse ac evasisse; fuit hoc tantae aestimationis, ut unius Imperatoris Filiam, Alterius autem Sororem, teste Istvánfio tum Regis Galliarum sponsam, post reginam,

⁷ *Historia Genealogiae Balassa* uti ex conclusione patet saeculo 17° aut sub initium saeculi 18° confecta cum aduersis pluribus Tabellis Genealogicis. Absque dato.

⁸ ECKHARDT Sándor: Az ismeretlen Balassi Bálint. Bp. 1943. 212.

⁹ *Historiarum de rebus Vngaricis libri XXXIV*. Coloniae 1622. 416: „Ioannes Balassius Zolii veteris et Montanarum vrbium praefectus”.

¹⁰ A párbajúgyról részletesen szól ECKHARDT Sándor: i. m. 18—21., 22—3.

¹¹ A szécsényi vereség leírását, ezzel kapcsolatban Balassa János levelét lásd ECKHARDT i. m. 223—4., 26—7. — Itt az eset másként olvasható, mint ahogy a családi krónikás igen zavaros latin szövegéből kihámozható. A latin szöveg értelmezésében PIRNÁT Antal segítségével itt is köszönetünket fejezzük ki.

eidem Joanni Balassa tempore nivali rheda vehiculari in spatiando per Urbem ipse Imperator obtulerit et concediderit circumvehendam (hic legendus Istvánffy).¹²

Hic binos generavit heroës nunc etiam per totam pannoniâ post fata celebres, Franciscum qui post multa gloriose edita facinora, postquam ad castra Christianorum viribus iteratis non contemnendam Turcarum multitudinem, exiguâ manu superando eosque captivos magno numero copiososque currus annonae adducendo, postquam denuo Tartarorum cum exercitu venienti occurrisset, multitudine superatus ac jam fere solus relictus, sagittis plurimis confossus ac unâ earum per ilia tactus gloriose occubuit.¹³ Vestes ejus cruentatae in cognato Bathoriorum thesaurario ac etiam gladius hostili imbutus cruore usque hodie pro memoria gloriosa conservant[ur].

Alterum autem filium seniore hic Joannes habuit Valentinum, insignem contra Turcas Atletam et frequentissimis et nonnumquam unâ eademque die secundo, tertioque iteratis duellis triumphantem. Poëtamque tamquam Ovidium totâ Hungariâ celeberrimum, quem Historici Martis simul et Palladis alumnus compellant.¹⁴ Hic quoque pro fidelitate erga domum Austriacam à Transylvanis semel captus fuerat,¹⁵ demum autem complurimis historicis, ubi cum alijs Proceribus Germaniae et Ungariae Nationis Strigonium ejusque turrim aquariam vocatam oppugnando, cum nec se occultare instar aliorum aut pedem inferre voluisset, sed procedendo primus assultum tentasset, colubrinâ tactus, ad hospitium relatus, catholice confessus, ubi primum peccata et miserabilem Patriae statum versibus, tanquam Cygnus luxisset, in D[omi]no quievit ex vulnere.¹⁶ Hi duo Fratres et scientiâ et armis pares aemuli inter duas ambo sepius hostibus interfecti, in eadem Cripta simul uterque collocati; vix aliquando Turca expectasse, fertur, quando ei nomen et adventum Valentini istius, etiam si cum minori manu nunciabatur; in his Filijs Joannes defecit quod ad Masculos.

Magyarul: Menyhértnek pedig másik testvére, Balassa Ferenc bálnak a fia — Balassa János volt. Ennek meg a felesége Silyok Anna, Baláznak a lánya, Dobó István feleségének a testvére. Maga János neves katona, Zólyom megye ispánja és főkapitánya, Hont vármegyének főispánja, a király főajtónállómestere és az összes bányaváros főkapitánya (amint Istvánffy írja). Megvannak Gonzaga hercegnek a levelei, melyekben őt testvérének szólítja és egy bizonyos főrangú spanyollal — akit a nyomtatott iratok (?) Dom Francesco de Lasonak mondanak — való párbajának aktái, akin sérelmét, vagy jobban mondva a magyar nemzet megvetését, jelesen megbosszulta. Bizonyosság van felőle, hogy kardjával, egyetlen ütessel gyakran szétvágta és ketté metszette a vassal övedzett kocsikereket (erről az évkönyvek is tanúskodnak). Amikor megtörtént, hogy a keresztények seregét szétszórták, bár megsebesült, sohasem első, ellenkezőleg, utolsó volt a futásban, de első volt a csatában. És egyszer Kékkő és Szécsény között a török meglehetősen nagy és széles árkot hányván eléje, arcán megsebesítvén, ő mindezek ellenére, reményen felül és mintegy természetfeletti módon, egy lóugrással kiugrott és megmenekült. Ez a férfi oly nagy becsületben állott, hogy egy császárnak a lányát, a másikkal meg nővérét — Istvánffy tanúsága szerint akkor a gallok királyának jegyesét, később pedig feleségét, maga a császár vezette és adta át ugyanennek a Balassa Jánosnak, hogy téli időben a városban körüljárva megkocsikáztassa. (Olvasd itt Istvánffy!)

Két hős fia volt, akik haláluk után is híresek Pannónia-szerte. Ferenc, aki sok dicsőn véghez vitt hőstettei után, miután kicsiny csapatával megkettőzött erővel győzelmeskedett a törökök nem megvetendő sokaságán és éppen a keresztények táborába vezette a nagyszámú foglyot és a sok élésszekeket, miután a tatároknak odaérkező seregével szembe szállott, azoknak nagy számától meggyőzve, és már csaknem magára maradván, több nyíltól általverve, melyek közül egy az ágyékán keresztül járta át, dicsőségesen meghalt. Vérrel bemocskolt ruháit és az ellenség vérével foltos kardját dicső emlékeztetéért máig őrzik a rokon Báthoriak kincstárában.

¹² ISTVÁNFY: i. m. 509: „Caesar . . . dextram ei dedit et è conclavi exire volentem reuocavit, ac vt sub meridiei tempus, sibi relaxandi animi causa, trahis per vrbis plateas, recenti nive oppletas decursuro, adesce non intermitteret, monuit, quunq[ue] ad horam adfuisset, filiam minorem Elisabetham, postea Carolo nono Galliarum regi desponsatam, honoris causa ab eo circumducendam dedit; ipse cum coniuge et Anna maiori filia, paulo post Philippo Hispaniarum regi collocata, alia aurata trahea vectus, equo iuuenilem in modum agitato hilariter decurrit”.

¹³ Vö. ISTVÁNFY: i. m. 631., 637.

¹⁴ ISTVÁNFY: i. m. 629: „ac Martis simul et Palladis cultori . . .”

¹⁵ Ugyanaz a felfogás, melyet Balassi Bálint 1585. okt. 3-án kelt végrendeletében kifejezett: „tekintse meg (a király) az én erdéli fogságomat is és sok költségemet, kit az ő fölsége szolgálatjában heában költöttem és szenvedtem”. ECKHARDT Sándor: Balassi Bálint összes művei. Bp. 1951. I. 344.

¹⁶ Rimay Jánosnak *Ihon édes hazám* kezdetű versében szól Balassi Bálint hazája állapotáról, és ugyanítt, a Bézától fordított zsoltárparafrázisban bűneiről. (ECKHARDT Sándor: Rimay János összes művei. Bp. 1955. 16–24.)

Jánosnak másik, nagyobbik fia pedig Bálint volt, kiváló bajvivő a törökkel szemben, aki igen gyakori párviadatokban ismételt, néha egy és ugyanazon a napon kétszeri, háromszori párbajban győzelmeskedett. Mint költőnek, Ovidiuszhoz hasonló híre volt Magyarországon. A történetírók egyszerre hívják őt Mars és Pallas tanítványának. Az ausztriai ház iránt való hűségéért egyszer őt is foglyul ejtették az erdélyiek. Végülis — több történetíró szerint — mikor a német és magyar nemzet más főrendjeivel Esztergomot, annak úgynevezett Víztoronyát ostromolták, mivel a többiek módjára sem elbújni, sem megfutamodni nem akart, hanem egyre előbbre nyomulva elsőnek kísérelte meg a rohamot, ágyúgolyó találta el. Szállására viték, ahol katolikus módra meggyónva, miután hattyú módjára előbb versekben siratta meg vétkeit és hazájának nyomorúságos állapotát, sebei következtében Istenben megboldogult. Ezt a két testvért, akik tudományban és hadakozásban egyenlő versenytársak voltak, két hét leforgása alatt ölte meg az ellenség. Mindkettőjüket ugyanabban a kriptában helyezték nyugalomra.

Mondják, hogy mikor a török Bálintnak a nevét és érkezését hallotta, még ha csekély csapattal való jöveteléről érkezett is hír, nem igen várta meg. A fiúágot illetőleg Balassa János ezekben a fiakban utódok nélkül kihalt.

*

Itt említjük meg, adalékként Balassi Bálint költészetéhez, hogy Kassai Andrásnak az 1644-ben Bártfán kinyomtatott *Végzetelással telles predicatio* című, ma csak egyetlen példányban meglevő könyvéhez kötött toldaléklapjainak egyikére XVII. századi kézírással valaki beírta Balassi harmadik szentháromság-himnuszának az utolsó strófáját megelőző két versszakát.¹⁷ A néhány variánsot tartalmazó, kissé romlott szöveg 2 versszaka így hangzik:

S: ad megh aztis tarsul boldogul ennekem,
Az kit tüled kirek mint en Uramtul,
Had vehesek buczut mar büneimrül,
Legyek vigh ezentül.

Algy megh mindenekönket (!) igaz szerelemmel,
Ep io egisigel, jstennj felelemmel,
Ketsegh es versenges közülünk veszen el,
Illyönk czendes szivel.

Gömöri György

JEGYZETEK EGY NÉVTELEN RÖPIRATHOZ

A párizsi Lengyel Könyvtárban végeztem kutatásokat, amelyek során érdekes röpiratra bukkantam. Ez a 30 138 számú röpirat, amelynek címe *Egy magyar hazafi a' többihez*, s amely 1832-ben, Párizsban íródott és került kinyomtatásra, tudomásom szerint eddig még nem jelent meg magyar nyelvű tudományos folyóiratban. A kétoldalas röpirat szerzője felhívást intéz a magyarokhoz, gyűjtsenek pénzt a lengyel menekültek és emigránsok javára, a bejött összeget küldjék Párizsba, s felhívását az 1830–31-es lengyel szabadságharc s az azt követő megtorlás képeinek felidézésével, valamint a hagyományos magyar nagylelkűségre és a lengyel–magyar barátságra való hivatkozással indokolja.

A röpirat szerzőjének kilétét nem nehéz megfejtetni. Ezt a magyar nyelvű röpiratot minden valószínűség szerint Krajsir Károly fogalmazta. Krajsirral, a művelt eperjesi orvossal, aki részt vett a lengyel szabadságharcban, majd Párizsba menekült, s végül amerikai száműzetésben halt meg, több magyar és lengyel nyelvű cikk foglalkozott, utoljára Jan Reychman írt róla színes ismertetést egy varsói szakfolyóiratban.¹ Krajsir párizsi szerepéről, részvételéről a lengyel emigráció lázas szervezőmunkájában (tagja volt a Lelewel-féle Polski Komitet Narodowy-nak, vagyis Lengyel Nemzeti Bizottmánynak) Wertheimer Ede ezt írta: „[Krajsir]

¹⁷ A Soproni ev. gyülekezet Könyvtárában. Prédikációjában Kassai, némi módosításokat eszközölve, saját szerzeményeként közölt négy Balassa-éneket. Klad. BÓTHÁR: ItK 1911. 361–65. Vö. KLANICZAY Tibor: Hozzászólás Balassi és Rimay verseinek kritikai kiadásához. MTA I. OK XVII. 1961. 323–4.

¹ Jan REYCHMAN: Karol Krajsir — Lekarz i Językoznawca . . . , Arch. Hist. Med. 1963. (XXVI.) 173–179.

energiája mellett szól azonban, hogy az 1832. év elején néhány lengyel forradalmárral egy a magyarokat felkelésre buzdító felhívást irt alá, a melyet magyarul és latinul szerkesztettek meg.¹² Divéky Adorján kutatásai azonban kiderítették, hogy Krajsir — aki, mint az alább közölt röpirat stílusa is bizonyítja, tetszetősen és magvasan fogalmazott — nem egy, hanem több (Divéky szerint három) szöveget is szerkesztett. Az elsőt, ami köszönő leírat volt a magyarokhoz, s ugyanakkor közös harcra buzdított a zsarnokok ellen, „Poloni ad Hungaros” néven ismerjük; ezt a két nyelven megjelent szöveget, amelyre Wertheimer utalt, 1831 december 31-én az egész párizsi lengyel bizottság aláírta. Ebből a röpiratból, amit Krajsir saját költségén nyomtatott ki, több példány bejutott Magyarországra, nem kis gondot okozva az osztrák hatóságoknak. A második Krajsir-szövegre Divéky hivatkozik könyvében (*Węrzy a Polacy w XIX stuleciu*, Gebethner i Wolff, 1923)¹³ — ez felhívás volt a magyar országgyűléshez, szövegét Lelewelék elküdték Borsiczky trencsényi követnek, aki erősen rokonszenvezett a lengyel ügygel. Divéky tud Krajsirnak egy harmadik fogalmazványáról is, de ebből, amelynek a *Felhívás a magyar nemzethez* címet adja, s amelyet szerinte a Dwernicki tábornok vezetésével ülésező bizottság fogalmazott, egyetlen példányt sem sikerült találnia.¹⁴ Divéky úgy tudja, Krajsir ezt az utóbbi felhívást 1832. december 29-én fogalmazta. Ha ez az értesítés helytálló, lehetséges, hogy most Krajsir *negyedik*, eddig ismeretlen röpiratával állunk szemben, amely a dátum szerint 1832. március 5-én íródott. Ez a rövid szöveg is tanúsítja, mennyire magáévá tette Krajsir a lengyelek ügyét, s ugyanakkor mennyire tudta, milyen érvekkel forduljon honfitársaihoz, akik közül néhányan erkölcsi támogatásukkal, s az országgyűlés nyilvánossága előtt folytatott harcukkal valóban megmutatták „az utó-világ előtt”, hogy „annyi tsapás után-is még mindég Magyarok” maradtak.

EGY MAGYAR HAZAFI A' TÖBBIHEZ

A' nagy történetek mint egy cikázva kergetik egymást. Minden nap el-szüli terhét, 's ujra foganzik azonnal. De a' nagy idő bennünk tsak kis embereket talált 's el suhant már előttünk mint az óriási hegyeknek a' lapályra vetett árnyéki. Ki kaparta tudni illik az idő azon nagy titkot, hogy Péter Czár minden orosz uralkodónak nyakába varta az ország határainak terjesztését. Ennek míg eddig mindenik meg-is felelt: de Sándornak majd nyaka tört belé. Erő helyet tehát fortélylyal kezd élni's oly ügyesen veti a' tört, hogy a' fejedelmek magok vágják a' fát magok alatt. Ő egy szent szövetséget állított-fel, hogy a' fejedelmek magokat a' külső erő ellen közös erővel oltalmazták 's lenyomják a' népeik' szabadságát, — tudván azt, hogy ezek elkeseredvén, fejedelmeiket a' szükség' idejében majd el-hagygyák. Így ő a' fejedelmekkel öldökölteti a' népeket és a' népeket magok között, és midőn ezek magokat el-gyengítik, ő befolyást szerezvén magának és erőre vergődvén, azután minden igaz ok nélkül felprédálja őket, a' mint a' Per'sán, Törökön, Lesghiusokon és másokon látjuk; sőt más fejedelmek is vérbe mártják érte kezeket, mikor a' maroknyi Lengyel nemzet ezen óriással meg-vivik a' szabadságért.

E volt azon pillantat, melyet mint az udvarunknak, mint nekünk fel-kellett volna fognunk; mert midőn a' más nemzeteket a' vágó-padra hurtzolják szejmeink előtt, hihetjük-e hogy mi reánk nem kerül a' sor? 'S megfelelhet-e már udvarunk' ereje az annyira, déltől, napkelettől, 's éjszaktól, és az országnak (a' melly mint egy tsúts belé van merítve az Oroszországba és Ráczságba) kebelében fenyegető orosz erőnek?

De mit vétettek hát a' Lengyelek? ők tsak azt vissza akarták nyerni, a' mi minden nemzetnek tulajdona: országjokat, szabadságokat! Báb játék tehát az a' mit minden nemzet szentnek tart? a' királyi esküvések? a' nemzetek között való frigy-kötés? De ez már eső után köpenyeg. Elég az hozzá hogy a' Lengyel kegyetlenül meg-lakolt. Ime az orosz kegyelem le-taporta vetéseit, házait fel-égette, fel-dúlta városait, meg-vette az ő nagygyait, le-öldöste a' tehetetleneket vagy el-hajtotta Sibiriába, úgy bánt mint valaha a' Tatárok és Törökök ti nálatok. A' kik a' vágó-székből meg-menthették életüket, idegen országokon bolyongva keresnek egy talpalatnyi földet, hol fáradt tagjaikat, ha szinte az éhen-halás, de még-is szabadságnak lehessen-meg, mert a' Frantzia biztatás még eddig minden nemzetet tserbe hagyott.

Nem ellenség hát az többé, a' ki nem veszedelmes. Akár melly szemmel nézte-is őket az udvar eddig, már ezentül ők tsupa szerentsélenek. Ha Themistokles az ellenségnél talált menedéket, ne nyissuk mi fel szíveinket azon Belisariusoknak, kik mindenért a' mi szent és nagy szenvednek, kiket a' szomszédság' és véség' szent kötele (mert hol vagyon a' tágas öldön barátságos népe a' Magyarnak a' Lengyelen kívül?), az intézetek' egyenlősége és a'

¹² WERTHEIMER Ede: Magyarország és a forradalmi propaganda. Száz 1916. 99.

¹³ DIVÉKY Adorján: Magyarok és lengyelek a XIX. században. BpSze 174. köt. 1918. 429—432. A röpiratról l. még: KOVÁCS Endre: A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon. Bp. 1959.

¹⁴ DIVÉKY Adorján: Węrzy a Polacy ..., 21.

kereskedés országunk kezdetétől a függetlenségünk' elvesztéig hozzánk kötött! Ne maradjunk hát mi hátra, — mi, a' kik nagylelkűséggel, szabadsággal 's vitézséggel büzkélkedünk, — az emberi szeretetnek és érdemnek azon pályáján, mely *valaha* nemzetünknek az egész világ előtt betétet adott! Nem vótt szüksége I⁶⁶ Istvánnak a' nemzetet az adakozásra serkenteni, hanem ellenben II¹⁶ könyv. 22¹⁶ tzi. a' vendéget intette arra, *«hogy ne vesse-meg jótétjének szívességét 's annak házatul ne menjen másodhoz.»* Nem adtunk e' a' mi Cseh szomszédinknak 1810⁶⁶, 7 millió forintot segítségre? Mivel tehát *szabad hazánk* azon szabadságnak hőseit, azon tiszteletes bujdosókat, kik a'haza szeretetnek ritka példáját's a' nemzetek' tiszteletét magokkal hordják, mivel mondom a' *szabad magyar föld* őket maga kebelebe fogadni nem *meri* (?), adjunk hát özsve, Hazafiak, a' kiknek szíveiket 's zsebeiket a' rendek' és arany kultsok' lakatja még bémem tsukta, — mindenikünk egy ötvenedik vagy századik részét jövedelmének, hogy ne legyenek kénytelen a' Frantzia háladatlan 's tsalfa uralkodás földén napjában 3 sous-on (3 5/9 ezüst krajzár), a' Karlisták között Avignonba, tengődni. Lengyel országba az orosz foglyoknak jobb dolgok vólt. A' vármegyék' szolga-birái, vagy perceptorai özsve szedhetik a' segedelmet 's minden Bétsi kereskedő át szállíthatja azt Párisba a' Lengyel Comitének (*Cassin*, rue Taranne, n° 12), 's így szívünknek szorultságán, mellyel az ő esték bennünket elfogott, segítünk 's meg mutatjuk azt az utó-világ előtt, hogy mi annyi tsapás után-is még mindég Magyarok vagyunk.

Páris, 5¹⁶ mártziusba 1832.

PINARD, ANJOU-DAUPHINE ÚTZA, № 8.

Kósa Pál

ADY ENDRE ISMERETLEN LEVELE

1971. április 27-én nagyobb mennyiségű régi kéziratot, levelezőlapot, levelet vásároltam azzal a szándékkal, hogy a rajtuk található bélyeget leáztatam gyűjteményem számára.

Mint mindig, most is elolvastam mindegyiket. Így akadtam rá Ady Endre levélre, mely igen jó és olvasható állapotban van. A levél formátuma 17 × 11 cm összehajtva. Ady, fekete tintával, mindkét belső és mindkét külső oldalára írt.

A levél közepén egy utólagos beírás látható. Valószínűleg Ady a levél elolvasása után javított mondatába. Javítás után azonnal borítékba tehettem levelét, mert az írás átnyomódott a szemközti oldalra. Sietségre vall az is, hogy a levél utolsó sorainak száradását sem várta be, s ott több betű elkenődött. Ezek azonban az olvashatóságot nem rontják.

A levél szövege:

Uram, Boncza Bertukától, akit feleségül akarok venni, értesültem önnek, a nekem teljesen ismeretlennek, egy hallatlan vakmerőségről. Joga volt-e Bertuka néniének s Bertukának olyan nagyon saját ügyünkben, mint a Bertukáé és az enyémmé, beavatkozni levelet írnia, nem kutatom. Én reám csak az tartozik, hogy ön, fölbízattva vagy tolazkodva az én személyem bírálójává merészkedett válni. Ezt is könnyen elnézem: minden intelligens ember kinevetné, ha csak egy pillanatig komolyan hinné, hogy Ady Endréről, akár az íróról, akár az emberről önf. le kaliberű emberek [ítéleteikkel] ítélkezhetnek s hozzá fölérikhetnek. De most jön a dolog súlyosabb része: ön hitvány nem tudom milyen alantas helyeken szerzett, rágalmazó értesüléseivel akart — s a kérdés az: akart-e? — bepizskítani. Amennyiben ön a literált rágalmakat magáévá tette, tudatnom kell, hogy önt a rágalmazókkal egyetemben s a hozzám illő büszkeséggel megvetem és túllépek.

Ady Endre

Érmindszent 1914 július hó 28.

Néhány szóval szeretnék beszélni a levél megírásának előzményeiről: Ady — Boncza Miklós távollétében — Csúcsára látogat 1914. június első felében. Csúcsáról utazik Nagyváradra a Radikális Párt június 28-i zászlóbontására. Innen Szatmárnémetibe megy Tabódy Endréhez, majd visszatér Érmindszentre, ahol néhány Csúcsán töltött nap kivételével az egész júliust kinúzza.

1914. július 25-i keltezéssel levelet kap Csúcsáról. Boncza Berta írja:

...Ma adott percben egy — új csillagként ragyogó primadonnának — kellett éreznem magamat, Apám egyik fizetett inasa írt 24 oldalas, intelmekben gazdag írást Malvin néninek és sorok között nekünk — Camilla, Marci — és Spolarich Lajos, — ezek az egészen egy nivón álló, megaláztató nyomorultak — írják le amit az öreg úr tollba mond, intve, fenyegetve, óva

és prédikálva. — Miért nem írnak a Méltóságos Urak — a jóbarátok? Milyen szegény milyen megsemmisült lehet az én öreg tehetetlen dühű Apám hogy ilyen meghatón — alázatos — szegény.

Milyen utolsó stádiuma minden emberi büszkeségnek reánk szoruló nevelt fiunkat, inasunkat és olcsó pénzen vett szeretőnket használni fel — istenostorának — békegalambnak és mit tudom én hiszen olyan idegen — egy húron zengő és logikátlan mindez a sok erőlködés. — Közvetlen e levél vétele után Incze Ernő a falumbeli írómaníkus ifjú — küldte be névjegyt, ágyban lévén nem fogadhattam de úgy hatott reám az úgy mint riporter-szimuláció és borzasztó mulattató személyem fontossága és bosszantott az emberek „minden lyukba beleférsz” című szemtelen indiszkrétója. — Ha ez az úr — holnap — is fölkeres — s én nem kerülhetem ki falutársam érdeklődését — ám jöjjön, viszketek az örömtől milyen úri fölényel fogom elintézni. — ...

(Ady Endre válogatott levelei. Sajtó alá rendezte Belia György. 1956. Boncza Berta — Ady Endréhez; 530. levél. Csúcsa, 1914. július 25.

Valószínű, hogy Ady már másnap Csúcsán volt, s elolvasta a rágalmozó sorokat, majd hazament Érmindszentre, és első haragjában megírta, postára tette a most megtalált levelét. A címzett dr. Spolarich Lajos jegyző, Boncza Miklós jó barátja. Boncza Bertának Adyhoz írt leveléből kitetszik, hogy a levelet Spolarich Boncza Miklós kérésére írta, s küldte el Csúcsára, hogy „kinyissa vele” Bertuska szemét.

Kiss Ferenc

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ LEVELEZÉSÉBŐL

Kosztolányi szerteágazó és rendkívül gazdag levelezésének eddig két nagy csoportját ismerheti az olvasó. Egyik a Babits—Juhász—Kosztolányi levelezés, melyet Belia György gondozásában 1959-ben tett közzé az Akadémiai Kiadó. A másik az úgynevezett Hedda-levelezés, melynek a költő által írott darabjait s Lányi Hedvig vonatkozó naplóját Dér Zoltán szerkesztésében az újvidéki Fórum adta ki *Fecske* címmel 1970-ben. Mindkét kiadvány élénk visszhangot keltett. — A még ki nem adott levelek halmazában ilyen tömörszerűnek a családi levelezés tekinthető. Azok a levelek, melyeket a költő apjától, anyjától, öccsétől, hugától, feleségétől kapott, s amelyeket hozzájuk írt. Ezúttal ebből a levelezésből közlünk egy csokornyit. Olyanokat tehát, amelyek időben közel esnek egymáshoz, s így a költői pálya egy fontos periódusához kínálnak értékes és érdekes adalékokat. Valamennyi a huszas évek első feléből való, s így sok szó esik bennük Kosztolányi regényeiről és szabadvéseiről. És sok szó esik bennük a költő apjának verseiről. Az agyszélhűdésből épp hogy felgyógyult Kosztolányi Árpádon olyan bőséggel lesz úrrá az ifjú kora óta szunnyadó verselő-buzgalom, mintha nagy veszteségeiért ezekkel a versekkel akarná kárpótolni magát és övéit. Érti ezt Kosztolányi is. S aki a *Pacsirta*-beli Vajkayakat olyan kíméletlenül beszélte ki, most példátlan tapintattal játsza a költőpartnert. S hozzá olyan könnyedén, mintha kedve telne benne. Szívszorítóbb játékot ennél aligha játszott. Orvos, fiú, költő-társ, ápolónő és mester egyszemélyben. Ennek az új fejleménynek köszönhető tehát, hogy a költészet olyan szerepet tölt be a családi levelezésnek ebben a szakaszában, mint máskor sohasem. A családi ügyek, melyek önmagukban is sok tanulsággal szolgálhatnak, apa és fiú sajátos kapcsolatának fénytörésében most színjátékszerű izgalommal telítődnek.

Az eredeti leveleket az MTA kéziratára őrzi. Egyelőre feldolgozatlanul, tehát jelzet nélkül. A Kosztolányi Árpádtól eredők mind kézzel írottak: negyed- vagy nyolcadréses lapokon töretlen pedantériával követik egymást az egyenes sorok. A költőtől valóik alkalmi papírra — hol géppel, hol kézzel, de mindig kusza, sietve írottak. Az aláírás mindig kézírásos, az aláírássok szintén. A keltezés minden esetben a levél dátumának felel meg. A borítékok hiányznak. — A levelekben szereplő Kosztolányi-művek mind ismereteseek, a fontosabb események értelme az összefüggésekből kiderül. A sűrűn szóba kerülő Fenyves Ferenc (a költő egykori iskolatársa, a kicsapartását okozó affér egyik részese) a két háború között fontos szerepet játszó *Bácsmezei Napló* szerkesztője volt. Lapjában 1923-tól a költő haláláig kisebb megszakításokkal rendszeresen közölte azokat az írásokat, melyeket jobbára *Tinta*, *Akom-bákom*, *Tere-tere* címmel Kosztolányi előbb vagy egyidőben a *Pesti Hírlapban* is közzétett. Ezek az írások sokszor a szülők címére érkeztek, ők továbbították a laphoz, s az értük kapott honoráriumából támogatta Kosztolányi szüleit és hugát. — *Manyi*nak feleségét nevezte Kosztolányi; *Adam* a fia; *Pucika* = öccse, ifj. Kosztolányi Árpád kislánya, azaz Kosztolányi Éva; *Teri* = Kosztolányi Árpádné; *Macska* = Mariska, a költő húga.

Édes fiam, aug. 21-én kelt és 22-én Veneziában feladott mézes levelező lapod 24-én érkezett hozzánk. „Mézes”-nek mondom ezt, mert valósággal csorog belőle a te jó szívedben felhalmozott fiú szeretet; csak ez diktálhatott neked annyi elismerő szót, amennyit pazaroltál az én verseimre. Magam is érzem, meg is írtam neked, hogy érnek valamit, de ennyi dicséretre talán mégsem méltók. Így jár az ember, ha kritikusnak a fiát választja!

Nagyon örülök, hogy a klasszifikálásnál véleményeink majdnem egyezők, mert az én ítéletem szerint a 20 közül az Ifjúkori arckép áll az első helyen, melynek te a második helyet jelölted ki, a te ítéleted szerint pedig az Idő nyerte el a p. l. n.át, melyben kedélyes (letfelfogás helyett mélyebben járó, kutakodó gondolat jutott kifejezésre, de nem az enyém, hanem a nagy filozófusé: Kanté. Én csak szerény, szerény visszhangja voltam a nagy gondolkozónak.

Köszönöm, édes fiam, azon kedves ígéretedet, hogy iparkodni fogsz a küldemény néhány tagját a fővárosi lapokban elhelyezni, minden honárium *nélkül* is; ilyen féle újdonsült írónak, mint aminő most én vagyok, nem szabad még erkölcsi elismerésen kívül anyagit is kívánni. —

Csak arra kérek ha csakugyan sikerülni fog egyiket-másikat megjelentetni, légy szíves tudatni, hogy melyik lapban, mikor és hányadik számában látott az napvilágot a nyilvánosság előtt, hogy följegyezhessem ezt abba a könyvbe, hová az újszülötteket írom. Új könyvbe írom ezeket, mert az a másik, melybe 5 éven át írogattam és melybe az utolsót 1880. év március hónapjában jegyeztem be, a 150 darabbal majdnem megtelt.

Annál jobban esett felajánlott szíves protekciód, mert Fenyves lapjával, azt hiszem, semmire sem megyek; oly sok, szinte a sértés határán álló figyelmetlenségben volt eddig részem, hogy nem akarok tovább loholni olyan szekér után, mely — úgy látszik — nem akar szívesen fölvenni. Ítéld meg te is, hogy így van-e a dolog; elmondom részletesen a panaszomat:

Aug. 3-án (vasárnap) Palicson ajánlottam fel Fenyvesnek a világháború 10-ik évfordulója alkalmából írt versemet a te Tintá-idnak és Tere-feré-idnek némi pótlására, mik utazástok miatt hosszú ideig elmaradtak. Ő elolvasta a verset és azonnal magához akarta venni, hogy azt aug. 10-én (vasárnap) közölje. Én azonban visszakértem tőle a kéziratot apróbb javítások megtétele végett és 6-án (szerdán) adtam át neki a letisztázott verset a kiadó hivatal udvarában, hol azt kívánta tőlem, hogy a saját nevem alatt jelenjék az meg, mibe én *nem* egyeztem bele. A vers aug. 10-én *nem* jelent meg. Húgod néhány nap múlva megkérdezte Fenyvestől, miért nem közölte, mire ő mentegetőzve azt mondta, hogy a kisebb darab papírra írt vers íróasztaláról elveszett és húgod által megkért, hogy írjam le a verset még egyszer. Megtettem és Fenyves Lajosnak adtam át. Így jelent meg aztán a vers aug. 17-én (vasárnap) de hogyan? A melléklet utolsó lapján, gondosan eldugva a sakkrovat és a szerkesztői üzenetek közé, úgy hogy például Brenner Dezső figyelmét is kikerülte a közlés. Hozzá még akaratom, sőt tiltakozásom ellenére is leleplezte ingoknitomat. A cím után ugyan is e sorok voltak olvashatók:

„Hétről-hétre beköszönt szerkesztőségünkbe egy ezüsthajú öreg úr és kéziratot hoz. Nem saját alkotásait helyezi el. Az ő műve — hosszú és gazdag pedagógiai múlt eredménye — az az intelligencia, tudás és erkölcsi tőke, melyet a subotica középosztály a tudós Kosztolányi Árpád nagyhírű vezetése alatt szerzett meg. Az öreg úr, aki a magyar irodalmat Kosztolányi Dezsővel ajándékozta meg, fiának, a Bács megyei Napló illusztris munkatársának a vasárnapi számba küldött írásait hozza el hetenként. Az utóbbi időkben ezek a kéziratok elmaradtak, mert Kosztolányi Dezső pihenőre ment Olaszországba. — Ezért kárpótlásul az öreg úr saját versét ajánlja olvasóinknak „Vén sas” név alatt, mintegy hivatkozásul Berzsenyi szavaira, „hogy csak sas nem zenek a sasok.”

Aug. 21-én (csütörtökön) szintén a kiadóhivatal kapubejáratánál meg is mondtam Fenyvesnek, hogy nem szívesen vettem a bókolas alakjában történt ingoknitó-leleplezést; főlemíttettem, hogy 42 évig szerepeltem a legnagyobb nyilvánosság előtt a saját nevemen, most az egyszer akartam álnév alá rejtőzni és ez sem sikerült. Félig tréfásan még azt is megjegyeztem, hogy a feleségem is neheztel, sőt vitriol merényletre is készül azon sértésért, hogy ő róla szó sem volt, mert hiszen ő sokkal inkább jelen volt Kosztolányi Dezső születésénél, mint én, kit a tudós asszony azzal tessékelt ki a szobából, hogy én értek ugyan a matematikához és a fizikához, de ott akkor semmi helyem sem volt.

Ugyanekkor megkérdeztem tőle, hogy jött-e tőled a vasárnapi számba való közlésre szánt cikk, mire a válasz az volt, hogy csak levelező lap érkezett tőled hozzá, melyben csak azt jelezted, hogy a cikk jönni fog. Erre én átadtam neki az Esperanto nyelvről írt aktuális versem, mit az tett időszerűvé, mert most folyik Bécsben az ide vonatkozó világkongresszus. Elolvasta azt a kapualjban és azt a kívánságát fejezte ki, hogy változtassak a 6-ik strófán, mely az ő véleménye szerint nem egészen precíz nyelvtani szempontból, habár megengedte azt, hogy eredeti alakjában is jól érthető. Én kijelentettem, hogy nem szeretek kész munkámon változtatni, ha akarja változtassák meg a szöveget, de ügyeljenek, hogy jambusaimnak a lábait ki ne ficamítsák. — Szombaton (aug. 23-án), vagyis két nappal később közölte a te cik-

kedet D'Annunzióról és másnap, vagyis vasárnap az Esperantó nyelv nem jelent meg, mint ezt az előzmények után várni is lehetett. Hiszen most már nem kell az íróasztalról történt eltűnéssel mentegetőzni, elég ok az is, hogy a cenzúrázásnak nem vettem föltétlenül magamat alá és a harmadik ok lehet az is, hogy a te cikked megjelent szombaton és így az én pótlásul adott munkámra vasárnap nem volt szükség, az szép csendesen a papírkosárba került. Ez se bántana, de legalább annyi figyelmet mégis megérdemelhettem volna tőlük, hogy valamelyik „ok” fölemlítésével értesítsenek a mellőzésről és kéziratomat visszaküldjék. Nem tették meg. Úgy látszik, hogy itt is azok a fűrészek dolgoztak, melyek tavaly a te felolvasásodat is tönkre tették. — Ezért szeretném, édes fiam, ha megküdhetnéd annak a hírlapnak azt a számát, melyben valamelyik csemetém esetleg megjelenhetik, hogy húgod prezentálhassa azt nekik, s így láthassák, hogy van másutt is érvényesülésre tér.

Ezen hosszadalmas és bizonyára unalmas panaszkodás után itt küldöm aug. 15. óta írt 9 versemet, azon kéréssel, hogy fogadd azokat oly jóakarattal, mint elődeiket, de legalább is szívesebben, mint azt a Bács megyei Napló tenné. Különösen figyelmedbe ajánlom a *Lakó és a házi úr* című aktuális verset, ami talán alkalmas lenne valamelyik kabareában való elszavalásra is, esetleg a Nagy Andreában, ha ugyan ő is megfelelőnek találná. Azt hiszem, hogy konferanszként föl lehetne találni azt, hogy te házi úr vagy, én pedig szegény, nyomorult lakó s így a vers az apa és fiú szópárbaja is; a vége, véleményem szerint eléggé csattanós és meglepő. Esetleg szavalhatóság szempontjából változtatásokat is lehetne tenni egyes versszakoknál is, de még betoldást is lehetne tenni például ott, ahol a házi úr panaszkodik, hogy a lakó a beázás következtében ingyen zuhanyt kapott és ő: a nagylelkű házi úr mégsem emeli a házbért. — Látod, édes fiam, milyen sok kéréssel terhellek én téged! Minek ébresztetted föl az alvó oroszánt elismerő szavaiddal, most az enni kér!

Brenner Dezső ugyan még azt is ajánlotta, hogy egyiket vagy másikat föl lehetne ajánlani Lányi Viktornak is megzenésítésre, de én ezt túlmerész ötletnek találok.

De most már igazán elég legyen az egoizmusból, beszéljünk rólatok is!

Elutazástok óta 3 cikket olvashattunk itt téled a Bács megyei Naplóban: a pápai audienciáról írottat, a Mussoliniről és a D'Annunzióról szólókat. A pápai kihallgatás olvasásakor kapott impresszióimról már írtam neked, a másik két cikk is igen tetszett, nem csak nekem, hanem mindenkinek, aki olvasta azokat. Három pappal beszéltem eddig, ők természetesen örömmel gratuláltak ahhoz a kitüntetéshez, hogy Ő Szentsége külön audiencián fogadott, de Hirka Balázs, a gimnaziumi hittanár, sajnálkozását is fejezte ki azért, hogy miért nem vitted magaddal feleségedet és fiadat is, mikor ez is lehetővé lett volna, ha előzetesen kéred.

Ilonának aug. 17-én írtunk a névnapjára jó kívánságokat tartalmazó levelező lapot. Megkaptátok-e? Ezt a póstakártyát Ica, a Teri testvére, most már Péterfi Jenőné is aláírta, ki aug. 17. óta öcsédék vendége és ott szeptember közepéig marad, midőn a férje érte jön és ők is elutaznak Olaszországba nászútra.

Örülünk, hogy Ádámka a silány olasz kosztón is 4 kilogrammot hízott, tehát, ha nem is lett Itália kék ege alatt büszke spanyol hidalgó, hanem lett belőle mindnyájunk öröme hízalgó. A nagyanyja azt üzeni neki, hogy ő majd olyan ételeket csinál neki, hogy még hízalgóbb legyen tőlük.

Kérlek, édes fiam, ne felejts el magaddal hozni néhány olasz könyvet azon derék, vasúti kommisszárius számára, ki tavaly szívességet tett neked elutazásod alkalmával és akinek a könyvek megküldését megígérted. Ez az úr húgod egyik barátnőjének a házában lakik és most is várja az ígért könyveket.

És most egy — nézetem szerint merész — de talán mégsem kivihetetlen terv! Húgod és Teri ötlete, hogy te és Ilona itt létetek alkalmával tartsátok meg a tavaly megkísérelt, de akkor nem sikerült felolvasó és szavaló matinét kissé nagyobb keretben: ének- és zeneszámok beszövéssel. A terv alapja az, hogy a napokban fog előre láthatólag megjelenni Popovič Milivoj főispáni kinevezetése, ki remélhetőleg nem fog akadályokat gördíteni sem közvetlenül, sem közvetve a megvalósulás ellen. Föllépének még Pataki, Kornélia, tehetséges zeneakadémiai növendék és Reiter Ilonka énekesnő, esetleg Gábos Nelli, zeneiskolai tanárnő, talán az Üllői-úti fákkal vagy egyéb énekszámokkal is. A rendezést a *Kurir* vállalat végezné, esetleg a református nőegyesület égisze alatt mehetne a dolog, melynek főfaktora Szántó Róbert, evangélikus lelkész, szintén poéta ember. Fődolog, hogy pontosan tudjuk, mikor érkeztek meg, mert az összes előkészületeknek ehhez kell igazodniuk; lényeges az is, hogy kész és teljesen kidolgozott programmal jöjeteek és ne készülj, édes fiam, te itt a mi körünkben az elmondandó vagy felolvasandó dolgokra, mert az erre szükséges idő a rövid együttlét még nagyobb megkurtítását jelentené; Ilona se itt kezdje szavalgatni a „vad, éjszaki szelet”, mint tavaly történt. — De most jön a bökkenő! Mi lesz, ha megint megmozdulnak a fűrészek és ha nem is akadályozhatják meg a matiné megtartását, de annak folyama közben harsog fel a kellemetlen, fülsértő disszonancia? Ettől félttem én tavaly is, most is tartok tőle, hogy az irigység újból botrányt is képes rendezni még akkor is, ha a hivatalos hatalom mellétek áll is.

— Gondoljátok meg jól a dolgot és tudassátok minél előbb velünk végleges elhatározásokat a tekintetben is.

Nem szívesen teszem, de kénytelen vagyok visszatérni az én egyéni ügyemre. Ugyanis a Bácsmezei Naplónak tegnapi (aug. 27-én megjelent) számában a Cirkus rovatban Szerkesztői üzenetek alatt olvasható „Ifjú költő” címen tréfásnak látszó dolog, úgy látszik, reám vonatkozik. Igaz ugyan, hogy én elég vén ember vagyok, de meglehet, hogy a munkatársak maguk között engem gúnyosan ifjú költőnek mondogatnak a Fenyves háta mögött, ki ritka vendég a redakcióban. Gyanúmat arra alapítom, hogy a cikk alatt, mit idecsatolok „dió” aláírás van. Diószegi Tibornak a megkurtított neve. Ő volt szíves a te Poe Edgar-féle Holló fordításodat szintén a Bácsmezei Napló hasábjain lesajnálni, és talán a felett való bosszankodásában, hogy te nem is reagáltál az ő okvetetlenkedéseire, úgy gondolkozott, hogy ha már megtépáztam a fiatal sást, megcibálom az öreget is. Én sem hederíték e provokálás-félre annál kevésbé, mert én magam nem sürgettem a világháború jubileuma alkalmából írt vers megjelenését (ezt a hűgöd tette elég helytelenül), még kevésbé szándékoztam az esperantó nyelvet előkotórászni a papírkosárból. Legyen tehát az új nyelvnek szánt esperantó — holt nyelv!

Hogy még sem ilyen kellemetlen dologgal fejezzem be hosszú levelemet, visszaemlékezem a mai napra: Ágoston napjára, boldogult nagyapád népnapjára, mely 29 év előtt még családi ünnep volt nálunk; e napon lettem én is igazgató 24 év előtt. Mindkettő elmúlt „visszajöhetetlenül” mint Berzsenyi írta. — Az idén lett volna nagyapád 100 éves aug. 21-én, ha életben maradhatott volna. Micsoda örömnappal lenne ez, most csak fájdalmas visszaemlékezés! És ki tudja, mi lesz egy év múlva?

Szóval még sem zárhatom vígan ezt a hosszú levelet. Írj, édes fiam, minél előbb te vígabbat, megnyugtatóbbat a te szerető szüleidnek, testvéreidnek és kapcsolt részeiknek.

Subotica, 1924. aug. 28.

Szerető édes apád.

NB. „A szeretet összegezése” című versem, mit 29. szám jelzéssel itt küldök, édes anyádat és hűgödát megrikkatta. Igaz, hogy én is lelkem mély érzelmeit foglaltam e családi versben össze. Mit szólsz hozzá? Sikertült-e a matematikusnak versben is az összeadás?

Budapest, 1924, augusztus 30.

2.

Kedves Édesapám,

csütörtök délből, amint reméltük, 24 órai utazás után szerencsésen és egészségesen visszakeresztünk. Itthon mindent rendben találtunk, kitakarított lakás várt ránk és meleg ebéd. Nyaralásunk rendkívül kellemes volt. Kezdetből fogva csak olasz családokkal érintkeztünk, melyek elhalmoztak szeretetükkel és jóságukkal. A Lidón egész nap a parton voltunk, egy milánói tanárral laktunk együtt egy capánában, homokon ebédeltünk, fürdőruhában és este néztünk be Velencébe. Nagy gazdasági jólét van ott. Egyetlen gombunk nem veszett el egész úton. Ádám fürdőköpenyét, melyet véletlenül elhagyott, az utolsó napon visszahozták. Az élet majdnem felével olcsóbb, mint nálunk. Rómában a város végétől a Szent Péter templomig robogtam autón, mindössze nyolc lirát, 28.000. — koronát fizettem érte, míg itt Budapesten három csomagom hazaviteléért a Déli Vasúttól Tábor uccai lakásomig, mindössze ezer méter távolság, 60.000. — koronát kért a hordár. Ilyen különbségek vannak. Takarékoság künn élni. Erősen foglalkozom azzal a gondolattal, hogy ősszel a lakásom bérbeadom, és kimegyek legalább egy évre Firenzébe, persze családommal együtt. Ilona is megtanult olaszul, elég jól beszél, Ádám pedig ért sok mindent.

Benyomásaimat útközben természetesen nem dolgozhattam fel, csak sietős jegyzeteket készíthettem, melyeket olvasgatok. Mielőtt a pápa magánkihallgatáson fogadott, elvittem Ilonát és Ádámot egy közös kihallgatásra. Könnyekig megindító volt, mikor 9 éves fiam térdelt egy roppant teremben a nemzetközi sokadalomban, sok felnőt között, mint az egyedüli gyermek. XI. Pius látva Ádámot, megállt, hozzálépett és bár a többi térdeplő előtt egyáltalán nem időzött, hosszan rátekintett és több másodpercig pihentette kezét Ádám fején, megsimogatva rövidre nyírt haját. Azután Ádámot elvittem Sorrentoba is és amint talán olvastátok már Gorkij Maximnál ebédelt.

Tegnap érkezett meg hosszú leveled, melyben ismét érdekes és finom verseket találok, utolsó napjaid termését. Nekem az általános véleményem az, melyet már kifejtettem. Áltatni téged nem lenne értelme. Nemcsak nekem kedvesek ezek a versek, hanem föltétlen értékek. Az elme és szív kedves játéka. A szeretet összegezése című költeményed bennünket hármunkat is meghatott és ez a három szempár mosolygó szeretettel néz rád mindig. Különös öröm nekem, hogy a humorod és a szatírád olyan elevenen lüktet, ami a benned lakozó hatalmas életerő jele. Nem kell nekem semmiféle orvosi vélemény ezután. A kéziratok megadják a diagnózist, mely száz évre szól.

Jövő héten már beszámolhatok részletesen is arról, hogy melyik versedet hol helyeztem el. A Vén Sas álnevet nem tartom jónak, mert már le van foglalva. Sas Ede ír ilyen név alatt. Én majd találok neked jobbat. Engedd meg, hogy irodalmi keresztapád legyek. Te annak idején nekem adtál nevet, most én adok neked.

Ami a helyi sajtó ügyeit illeti, azt ajánlom, hogy egyáltalán ne törődj vele. Nem érdemes. Az a megjegyzés, mellyel leköszölték versedet, kedves és nem sértő. Csodálkozom, hogy a heti rigmus fűzfakölteményét is magadra vonatkoztattad. Szó sincs róla. Ez már természetellenes érzékenység. De mint mondom, nem a kis kapukon kell kopogtatni, hanem a nagyokon.

Itt küldöm a „terefere” rovatot, melyet újból megkezdék és hetente folytatok, valamint egy cikket Orska Máriáról, a berlini orosz színésznőről, kinek lidói arcképét is mellékelem. Hazautazásunk valószínűleg szeptember végére esik, de föltett szándékom, és megmáshíthatatlan elhatározásom, hogy semmiféle irodalmi felolvasást nem tartok, mert én kizárólag miattatok megyek le és minden percet körötökben akarok tölteni.

Szeretettel csókol mindnyájatokat

Dide

3.

Édes fiam — akarom mondani, azaz írni: *kedves keresztapám!* Így jár az ember, ha megöregszik; a saját fia lesz a keresztapája! Tehát, *kedves keresztapa*, gondoltál-e már valami alkalmas nevet ennek a 66 éves pólyás babának? Igaz ugyan, hogy az újszülöttet nem szokták megkérdezni, hogy milyen nevet akar — hiszen hiába is tennék: nem tud szegényke beszélni — én azonban: a még megkeresztetlen őszhajú baba, mégis gondolok egy névre, s ez a Phönix; azért motoszkál ez az én fejecském, mert az idén húsvétkor majdnem meghaltam, de a jó Isten segítségével újra születtem, illetőleg egyik betegségből kilábolva a másik régi bajomba estem: a versírásba. Nos tehát, *kedves keresztapa*, mit szólna az ötletecskémhez?

„A hamvaiból megélemedett Féniksz madar”-ról írt valamelyik régi magyar író; ez a mondas juttatta eszembe az új álnevet, aminek azonban manapság prózái része is van: a Phönix *biztosító társaság*. Ne hidd azonban, *kedves keresztapa*, hogy azért is gondoltam e névre, mert azt remélném, hogy halhatatlanságot *biztosít*, ez az álnév az én apróságaimnak, csak a Phönix redivivus volt az indító ok. Egyébként nem is ragaszkodom hozzá; fő dolog, hogy ne hozzon még az álnév szégyent se a keresztapára se a — babára! — Vagy talán úgy is lehetne a kérdést megoldani, hogy ne egy álnév alatt lássanak ezek napvilágot azon esetben, ha két, esetleg több lapnál is megjelenhetnek. — Különben mindent a te okosságodra bízok, *kedves keresztapa*, — a baba hallgat!

Az „Ebédén Gorkij Maximnál” című szenzációs cikkedet büszke örömmel olvastuk, mert nem csekély dolog ilyen világhírű íróval egyszerűen csak meginterviewni! [1] is, hát még vendége is lenni, még akkor is, ha az egyik „fogás” a nyers uborka, mit én semmiféle alakban még látni sem szeretek. — Tehát Ádámkát itt is nagy kitüntetés érte, nemcsak a pápa simogatta meg a fejét, hanem a nagy író is. Meg is látszik ez a két, mondhatatlanul *kedves* fejsímogatás a mi *kedves* unokánk legutóbbi levelén, mely nemcsak okos, hanem rendes is. Viszonzásul én is írtam ő róla szívem mélyéből fakadó verset, mit a legutóbbi írt 5-tel együtt ide mellékelek. Olvassátok olyan szeretettel, mint aminővel én azt írtam.

Kár, hogy a te Gorkijról írt szép cikkednek külső hatását elcsúfította valami *Mikes Főris* nevű vad zseninek „Éjfél bős torkában” című dadaista verse, melynek szörnyűségei közé került a te munkád második fele. Ez készített engem ama vers írására, melynek címe: „A dadaista költő a régi versekről”. Mit szólna hozzá, igazam van-e? Nem álhattam meg, hogy a pelenkás költő neve mellé az újságra ezt a megjegyzést ne írjam: „Szegény *Mikes Kelemen* hogy foroghat most a koporsójában!” Az utolsó 5 sor után pedig, melyek így üvöltöttek:

„ember, világ, ide nézz:
kozmosz rút játéka kész,
gyenge pillanat, gyáva vész

minden-vesztő heveny penész,
éjféli vész"

ezt írtam mérgemben kritikául:

Penészes ész!"

Végül a margóra is felírtam Petőfinek „A hold elégiája” című költeményéből ezt a 2 sort:

„Oh melyik jó lélek ne szánná sorsomat:
Minden kutya minden poéta megugat.”

Tudom, hogy mindez a sok citatum és abátum nem ér semmit, mert a futurizmus, dadaizmus és más féle nyavalizmus azért csak tovább terjed, mint a kolera; hiszen a Nyugatnak az a száma is, mely a te Kanári-dat közölte, is foglalt magában ilyenfélét, habár nem ilyen fékeveszetteket, mint minőket a Mikes név érdemtelen viselője elkövetett, kinek szemében „ádáz” gaz csillag a hold, „vén rókabőr, vérboros folt”, „részegkező, vad tamburás, fekete hátú nagy igás” stb. Többet nem merek idézni, mert félek, hogy engem is megigéz a „nagy igás”. Vigyázni kell, mert a bolondság ragadós betegség! Ha ez költemény, akkor a káromkodás is imádság!

De most már igazán elég ebből az őrjöngésből, beszéljünk okos dolgokról.

Amennyire örülünk annak, hogy Gorkij benneteket megvendégtelt fizikai és szellemi ebédrel is, annyira haragszunk is rá, hogy meg is mérgezett téged azzal a gondolattal, hogy legalább egy évre külföldre menj családoddal lakni. Ne tedd ezt, kedves fiam, ha szereted szegény öregedő szüleidet. Hiszen már most is nagyon távol vagyunk egymástól, mikor csak egy országhatár különít el bennünket egymástól, hát még ha kettő állana köztünk? Aztán mit csinálnál gyönyörű és értékes könyvtárral, bútoraiddal? Beraktározza egy év alatt sokat szenvednének, használatra bocsátva még inkább. Aztán nagy kérdés az is, hogy a folyton nagybodó lakásinség miatt egy év múlva visszaköltözhetnél-e saját házádba még akkor is, ha bármily szigorúnak látszó szerződést is kötél a bérlővel? Fontold meg tehát jól a dolgot, minden oldalról és véglegesen ne határozz addig, míg élő szóval is meg nem beszéljük ezt a fontos kérdést szeptember végén, midőn még „nyílnak a kertben az őszi virágok.”

Örülök, hogy ellenálltál hűdög és Teri biztatásainak és lemondtnál az itteni felolvasás gondolatáról. Így lesz jó. Legyetek te is, Ilona is a „vad éjszakai szél” nélkül, valamint Ádámka is egészen a mienk, a fűrészeket pedig egye meg a rozsdá, ne köszörüljék azokat rajtad. Főlem ítem még azt is, hogy a Bács megyei Napló szerint Popovič Milivoj főispáni kineveztetésére csak két hónap múlva kerülhet sor a tisztviselői törvény módosítása után.

A mi érdeklődésünk kiterjed arra is, hogy milyen nyelven beszéltél Gorkijjal és Orska Máriával? Szíveskedjél ezt is tudatni. A pápával természetesen olaszul folyt a beszélgetés, az audiencián. Nemde?

Őcséd szept. 3-án már tudatta veled, levelező lapon, hogy a budapesti szerb konzulátuson (Veres Pálné u. 17., II.) blankettát kell kitöltened, jelezve, hogy *Palic fürdőre* szándékozol utazni feleségeddel és fiaddal *üdülés* végett. Másnap megkapod ugyanott a vizumot és 10 (tíz) dinárral lerovod az ide és vissza utazásra is a díjat, úgy semmit sem kell fizetni az innen leendő elutazáskor (tavaly 90 dinár volt ennek az ára bélyegben leróva). Ezt a kedvezményt a *fürdőbe* utazókra hozták be. Használjátok fel ti is. — Innen kell aztán elmenni a budapesti útlevelesztályhoz és így tovább.

Fenyves szept. 5-én reggel utazott Budapestre azon ígérettel, hogy megbeszéli veled a honoráriumot, esetleg telefonon. Megtette-e már? Augusztusra 1650 dinárt, szeptemberre 1000 dinárt vett fel tegnap a hűdög a Tere-fere-díj nélkül, mit majd ők küldenek el közvetlenül neked, szeptemberre. Megkaptad-e már a többi Terefere-pénzt?? Minden egyéb pénzéd májustól kezdve az én őrizetem alatt van.

Mérgemben még egy verset írtam a dadaizmus ellen.

Melyiket találod maróbbnak: a hosszabbat vagy a rövidebbet?

De annál jobban szeretlek benneteket!

Subotica, 1924. szept. 6.

Édes apád és keresztfiad:
a két fejű sas.

Édes fiam, dec. 2-án és 3-án írt kedves leveleidet 4-én és 5-én kaptuk meg; az elsőben küldött újságcikkeket én magam, a másodikba zártakat pedig hűdod vitte a szerkesztőségbe, ez utóbbiakat pentének este. De habár hűdod a te utasításod szerint nyomtatékosan hangsúlyozta, hogy a „Patália” részlet és az 5-éves kis művésznőről írt „Tinta” egyszerre jelenjék meg, mégsem így történt, mert a „Patália”-részlettel a „Tere-feré”-t kombinálták össze. Tehát nem a mi hibánk e konfúzió.

A Patália sikerének mindnyáján szívből gratulálunk. Milyen jó lett volna nekünk is ott lenni az előadásán, mint a Kanárién! Megjelenik-e, s ha igen, hol nyomtatásban is? Adja Isten, hogy készülé-félben levő 3 felvonásos tragédiátad is fényes erkölcsi és még fényesebb anyagi siker koronázza!

Itt küldök 4 új verset (72–75.) számúakat. A legutolsó (a 75-ik) bizonyára nagyon fog érdekelni téged, édes fiam, hiszen rólad, sőt neked szól. Olvasd el őket és tedd a többiekhez, vagy talán még jobb lesz, ha ezeket is, meg a többieket is bele dobod a — tűzbe! Mert nagyon elszomorított engem ennek a három, úgynevezett „vers”-eknek az elolvasása, melyeket dec. 3-án küldtél Fenyves számára, s melyek a te leveled szavai szerint „új hangot” szölatatnak meg, amely hang azonban — sajnos! — előttem érthetetlen. Az én ósdi ízlésem szerint a vers ritmus nélkül olyan, mint a néma zongora, melyen nagy művészek szoktak technikai gyakorlatokat végezni, mely azonban zenei hangokat nem ad, mert a körülállók csak a billentyű bántó kopogását hallják, de melódiát nem! Én még mindig abban a naív hitben élek, hogy a vers és a zene elválaszthatatlanok, hogy csak az a vers, amit énekelni is lehet, mint Arion korában, ki teknősbéka-héjból készített lantján kísérte verseit. Lehet, hogy ti értitek, sőt művészek is tartjátok ezt a szétvagdalt, aztán ismét „sine lege” összefércelt, hosszabb-rövidebb sorokat, melyek olvasása az aránytalan hosszúság miatt nemcsak a szemeket, hanem a lelket: az olvasó lékét is kifárasztja, én azonban csak a destrúciót érzem ki belőlük. A túlzott, merev formáknak én sem vagyok a híve. Láthatod, hogy verseimet szerény párrimes, vagy pláne csak félrimes sorokban írtam eddig is; az olyan túlsziszolt formáknak, minők a szonett vagy a Himfy-vers, én sem vagyok barátja, de hát Horatius „Ars poetica”-ja szerint: *Denique sunt certi fines, quae neque ultra, neque citra considere recte est*. — Öszintén szólva, édes fiam, annyira bántott a te Pál-fordulásod, hogy pentékről szombatra virradó éjjel alig aludtam valamit és azt a keveset is, nyugtalanul. Elgondoltam, hogy igazán kár is nekem már több verset írni, ha már az én fiam is elhagyja a régi mesterek útjait; te neked unalmasak az én sablonos verseim, a tiéd pedig (ezek az újak) meg előttem részben érthetetlenek. Pedig igazán iparkodtam őket megérteni. Mindahármat „prózában” leírtam, hogy az aránytalan hosszúságú sorok olvasása ne izgassa a szememet, de sajnos! a Vigyázz címűt így sem tudtam megérteni; a misztikus tartalom most is sűrű ködgomoly gyanánt hömpölyög előttem; meglehet, sőt valószínű is, hogy a „rég” hűtlenül elhagyott formában én is jobban tudtam volna férközni a lényegéhez, de így nem. — „A gépirókisasszony” és a „Szegények” címűeket megértettem ugyan és értékeltem is a bennük levő eredeti és igaz gondolatokat, de aztán azon tépelődtem hogy mennyivel szebbek és határozottabbak lennének ezek is, ha a régi csiszolt alakban állának az olvasó elé. A gépiró kisasszony most nagy negligzában mutatkozik be: mosdatlanul, fésületlenül, kócosan, a „Szegények” toalettje pedig a tartalomnak csak annyiban megfelelő, hogy a külső nagyon szegényes! Szóval mindakettő csiszolatlan gyémánt!

Borús hangulatomban aztán elgondoltam azt is, hogy talán szerencsétlen vállalkozás is volt számomra a versírás mindkét időszaka. Innen-onnan 50 esztendeje lesz, hogy az első verset írtam 16 éves koromban egy szegény, árva leányról és leányhoz, és folytattam ezt, 5 hosszú évig, míg ifjúkori ideálom 1880. márc. 20-án meghalt; 150 verset írtam róla, 5 évig, melyek egy részét, miket neki is elküldtem, a koporsójába tették és leveleimmel együtt vele eltemették.

— Most, csaknem 50 év után, ismét verselni kezdtem; az idén júliustól mostanig, vagyis 5 hónap alatt 75 darabot írogattam össze és már most is van halottam: meghalt a mai kor jó ízléséhez vetett hitem; ma nem kell szép és tetszetős forma, hanem vad, perverz ízléstelenség, nem kell rimes és ritmusos vers, nem kell kidolgozott kép, hanem csak színteltok itt is, ott is, mázolások, mikhez én nem értek, de nem is akarok. Szóval a végső konklúzió az, hogy mégsem jó matematikusnak verseket írni! „Sutor, ne ultra crepidam!” Azt hiszem, legjobb lesz ismét abbahagyni a versírás és visszatérni egészen megint a rideg matematikához, ahol nincsenek szeszélyesen váltakozó divatok, mert Pythagoras tétele most is olyan friss és úde, minő volt 2000 év előtt, nem veszített semmit sem igazságából, sem mély szépségéből; nem úgy, mint Arany János költeményei, melyeket a mai kor már kezd túlzottan édeseknek és ezért kevésbé élvezhetőeknek találni. Sic transit gloria mundi! Talán legjobb lesz, ha matematikai szabályok versebe szedésével foglalkozom majd, így legalább a tanulók könnyebben fogják azokat emlékeztükben megtartani, mert hiába a verses szabályt mégis csak könnyebb megtanulni és megörzeni mint a ritmus és a rím nélküli prózait.

Ne vedd zokon, édes fiam, hogy ily őszintén írok neked. Akár visszatérsz a régi formákhoz, akár pedig megmaradsz a verselesnek gúnyolt prózánál, mi téged változatlanul bensőséggel szeretünk, és hisszük, hogy te is így szereted továbbra is a te betegesen érzékeny és a gormbaságig őszinte édes apádat, ki már mentséget is kieszelt a te számodra elpártolásodért. Azt sejttem ugyanis, hogy talán azért szakítottál te is az évezredes hanyományokkal, hogy jobban érvényesülhessen a te költői tehetséged, például a Nyugat hasábjain, hol, úgylátszik, a destruktív irány dominál, hol talán már nem is állnak szóba a régi, parókás költeményekkel. Babits már régebben átment e változáson. Haladj tehát a korszellemmel, tied a jövő, miénk öregeké a múlt. Csak arra kérlek még, édes fiam, szíveskedjél még fáradtságot venni (ha nem esik terhedre) és próbáld velem megértetni, hogy mi a szép a mostani úgynevezett „kötetlen versek”-ben? Nagyon szeretném, ha például interpretálnád a „Vigyázz” című költeményednek rejtett szépségeit, miket az én öreg szemeim nem tudnak meglátni. Még jobban örülnék, ha a Gépírókisasszonyt felöltöztetnéd szelíd ruhába vagy pedig felhatalmaznál engem arra, hogy ezt én megkísérthessem és elküldhessem neked házi használatra. Az én merész vállalkozásom bizonyára halvány árnyéka sem lehet annak, mintha te tennéd ezt meg, csak azért vetettem föl ezt a furcsa eszmét, mert a téma nagyon megtetszett nekem is. — No lásd milyen bohókás hangulatban vagyok most! Íme már vissza akarok menni újra a versíráshoz, melytől az imént még szabadulni akartam, most már nem ambíción mnemotechnikai és matematikai tárgyú verseket írni!

De legyen már elég a poézisból, térjünk a rideg prózára!

Köszönöm, édes fiam, hogy sok képes újságot küldtél volt tanítványommal és köszönöm azt is, hogy kiábrándítottad őt az ő felületességének egyáltalán nem való újságírói hóbortjából. — Ezzel szemben a lexikon-csere stagnál. Szíveskedjél, kérlek, megírni, hogy történt-e már ez irányban valami? Ha nem, ez sem baj, hiszen a dolog nem sürgős.

Egyébként éldegélünk aránylag elég békésen. Most csak az aggaszt bennünket, hogy 1925. január 1-én beüt a lakás exlex, amennyiben a felmondási és a házbéremelési tilalom megszűnik; ugyanis az új lakás törvény-tervezet, mely a mostani állapot meghosszabbítását tűzte ki célul, nem kerülhetett tető alá, a beográdi parlament pedig feloszlott, a február közepe táján leendő választásokig. Az ügyvédek az újságokban arról cikkeznek, hogy az ezen év végén hatályát veszítő mostani lakástörvény érvényét rendeleti úton meghosszabbítani nem lehet, mert törvényt csak törvénnyel lehet megnyújtani, tehát a független bíróságok előtt a kiadandó miniszteri rendeletek nem óvhatják meg a lakókat sem a házbéremelésétől, sem a felmondástól, sőt a kilakoltatástól sem. Mi viszont, a misera plebs, abban bizakodunk, hogy talán mégsem kerülünk az utcára, hiszen sok-sok ezer szerb tisztviselőt ugyanezen sors érne, ha nem talál-nának addig modus vivendit.

Mit tudsz Karinthy nővéréről, kit Fenyves újsága szerint elütött egy autó és aki súlyosan megsebesült? Alkalmilag tudásd, kérlek, Karinthyval részvétellel teljes érdeklődésemet.

Hát az általam említett új irodalmi vállalatból lesz-e valami, vagy csak szép álmokép marad csupán?

Hogy van a kedves Manyi és az édes Ádámka? Írj róluk is valamit, ha már nem lehetünk együtt karácsonykor. — Hány cselédek van most, megvan-e még Giaconda és Hattyú? Írj, kérlek, ezekről is, ha nem esik terhedre, ha pedig te nem érsz rá, kérd meg erre Ilonát, hiszen van már írógépetek, ne álljon az tétlenül, kopogjon azon nekünk is néhány sort a Manyi, hiszen minden érdekel bennünket, mi reátok vonatkozik, kik oly távol vagytok, kiket oly ritkán láthatunk s kiket nagyon szeretünk.

Subotica, 1924. dec. 8. (hétfő) este

Édes apád.

5.

Drága Apuskám, — leveled nagyon meghatotta Didét és fáj nekik, hogy tépelődöttél miatta, sőt egy éjjel nem is aludtál. Természetesnek érzi, hogy te, már a te korodban nehezen illeszkedél belé ebbe az új áramlatba, melyet nem csak Babits, de a világ minden nagy költője magáévá tett. A művészet kiélte magát, az úgynevezett zenei költészet már elérte legmagasabb fokát, azt tovább fejleszteni nem lehetett.

Azonkívül a mai kor, a háború utáni gyötrelmek, a gépek és találmányok kora, nem bírja a barokk cifraságot, a ritmust és a rimet mely talán kezdetben, szintén olyan forradalmas újítás lehetett, mint ez a mai szabad verseles, mely ledob magáról minden cafrangot és csupán a gondolat egyszerűségével, a mélységgel és a gondolat ritmusával hat. Ha majd több, sok ilyen vers kerül kezdedbe, meg fogod érezni benne a szépséget és elcsépeletnek, unalmasnak fogod érezni a régi csengő-bongó versek nagy részét. Persze nem mindet, mert azok között is ami

nagy és szép az örökéletű, de folytatni és ismétlem magasabbra emelni már nem lehetett. Érezte ezt már minden költő, aki sok rimes veret és egy időre el is hallgattak, hogy másképp kezdjék újra. A *Vigyázz* című versben arról van szó, hogy milyen nagyjelentőségű dolog az a hatás, amit egyik ember a másikra gyakorol különösen első találkozáskor, s hogy milyen nagy felelősséggel jár ez úgy a saját lelke tisztasága és nyugalma, mint a másik hite szempontjából. Szóval nem szabad hazudni, komédiázni, ravaszkodni, mert az a másik ember tiszta lap és örökre meglehet nyerni vagy el lehet riasztani, megmérgezni a lelkét és eltorzítani a saját fotográfiáját a másik képzeletében. Miután saját gyarló szavaimmal próbáltam megmagyarázni Dide ez újabb gyönyörű versét, mely elniheted, nagy és méltó sikert fog aratni, Dide nevében arra kérlek, hogy olvasd el újra. Olyan ez, mint a legújabb zene, mely a hozzá nem szokott fülnék förtelmes, de aki egyszer megértette és megszerette, az már csak elvétve bírja hallgatni a másfélét.

Nagyon sajnálom, őszintén, hogy karácsonyra nem lehetünk együtt, igazán nem tudom, hogy Pucikának szánt angyalfiát hogyan juttasam el, pedig Ádámka egy könyvét is dedikálta Pucikának, persze kinőtt könyvét, mikben versikék vannak. Igen sokat beszélünk rólatok. Ádám napota emlégeti még mindig Évikét. A drága Anyika, Mariska, Árpi, Teri s Last but not least, Pucika, remélem mindnyájan teljesen jól vannak. Üdvözlöm Brenner Dezsőket is és Józsi bácsiakat. Lacika mégse juthatott le?

Közlöm, hogy sajnos csak egy lányt tartok, a kedves Bözsi van még nálam. Nagyon jó lány, de bizony nekem is sokat kell házi dolgokkal foglalkoznom, különösen most télen. Szerencse, hogy a kályháink kitűnőek s ez igen sok munkamegtakarítást jelent. Mégegyszer mindnyájatoknak boldog, igazán boldog karácsonyt kívánok, Ádámmal együtt s sokszor ölelünk, csókolunk.

Manyi.

Budapest, 1924 december 11.

Ezer csók Didétől.

A mellékelt kézirat *sürgős* (Tinta)

6.

Édes fiam, kérlek, bocsáss meg nekem, hogy a legutóbb „Tinta” címen küldött Paul Gerald-
féle „Csetepaté” című verses fordításod két szava ellen merényletet követtem el, amennyiben a 12-ik sorvégén volt: „a Krisztusát!” szókat tudtot és beleegyezésed nélkül: „az angyalát!” szókkal pótoltam és így küldtem a szerkesztőségbe (így is jelent meg dec. 14-én). Azért voltam ezt bátor megtenni, mert az én vallásos érzületemet mélyen sértette az, hogy az általad művészen átültetett versben Istenkáromlás-számba menő kifejezés maradjon. Igaz ugyan, hogy az „angyalát!” felkiáltás sem mondható ájtatos fohászkodásnak, de mégis csak enyhébb aposztrofálása ez a mennyei hatalomnak, mint „a Krisztusát!” kifejezés használata, még akkor is, ha nem eredeti költeményről van szó, hanem csupán reprodukálásról, hol a fordító köteles az eredeti szöveg intenciójához ragaszkodni — „Az angyalát!” felkiáltás a régibb magyar költők verseiben is többször előfordult, tehát már némileg polzárjogot is kapott; így például Garay János Obsitosában is, hol a hencegő Hány János egyik versben így hazudik: „Az angyalát! kiálték s megcsiptem őt nyakon, Most valld meg úgy-e, te vagy a nagy Napoleon!”

Azt hiszem, hogy a te művészi fordításod ezzel semmit sem veszett szépségéből, a rím is maradt, a jambus sem szenvedett csorbát, tehát ha nem használtam is, de talán nem is ártottam. — Hanem azért érzem most is, hogy mégsem tettem egész helyesen akkor, midőn ezt a jóakarátú változtatást a te előzetes beleegyezésed nélkül tettem meg. Nem is tettem volna így, ha legutóbbi leveledben nem jelezted volna a fordított versek sürgős beküldését a szerkesztőségbe. Így azonban időhiány miatt nem odázhattam el a dolgot, nem kérhettem tőled kollaudálást, de azt sem akartam, hogy egy keresztény író által fordított versben az én erős hitem szerint a mi isteni megváltónk neve káromkodásszerűen forduljon elő. — Tudom, hogy e változtatás megtévesztése nekem, mint apának, nem volt jogom; ezért ismételten kérlek, édes fiam, légy elnéző az én jóindulatú önkénykedéssel szemben. Ígérem, hogy máskor ilyet vagy ehhez hasonlókat nem teszek, hiszen a szerző akaratát, azt hiszem, nálam jobban senki sem tiszteli.

Add át, kérlek, köszönetemet Ilonának azért a terjedelmes és okos levélért, melyet az új költői irány céljáról nekem szíves volt megírni, bizonyára a te intencióid szerint is. Sajnos azonban én ebből csak azt értettem meg, hogy az új iránynak én már csak a töviseit fogom csak érezni, rózsáinak illatát azonban nem. Se baj, egy illúzióval megint kevesebb; így is csak elélede.

gének valahogy holtig; könnyebb lesz majd megválnom ettől a küzdelmes, bizonytalansággal telt földi élettől!

Most a kenyérkereső munka miatt nincs elég időm az Ilona által felhozott dolgok cáfolgatására, de azt hiszem, hogy már e hét folyamán szakíthatok talán erre is időt.

Tehát a viszonzásra legalább levélben, ha egyébként most nem lehet. Addig is szeretettel gondolok mindnyájatokra.

Subotica, 1924. dec. 15 (hétfő) délelőtt.

Édes apád.

7.

Édes fiam, január 27-én és 28-án írt leveleiből bosszankodva értesültem, hogy két hét óta egyetlen levelet sem kaptál tőlünk. Ennek oka pedig csak az lehet, hogy talán az én január 12-én és 16-án írt leveleim közül az utóbbi nem érkezett meg hozzád. Ezért lemásoltam ezt és ide mellékeltem küldöm azzal a két verssel együtt (36. és 87), melyeket ugyanekkor feladtam. Én is csodálkoztam azon, hogy az abban említett dolgokról eddig említést nem tettél. Most már megvan a kellemetlen magyarázat. — Most már abban is kételkedem, vajjon megkaptad-e január 12-én írt leveleimet s benne a 82–85. számú verseket? Írd meg, ha ez is esetleg elveszett volna, hogy a másolatokat megküldhessem. Azért sejtem, hogy talán ez a levelem sem jutott el hozzád, mert abban arra kértelek, hogy az Új Idők kiadóhivatalánál szíveskedjél rendezni a lap küldését, mit egy ideig (okt.-dec.) tiszteletpéldányként kaptam, illetőleg honorárium váltás gyanánt; mivel azonban a legutóbbi szám, mely január 25-én jelent meg, még most sem (30-án) érkezett meg, azt kell hinnem, hogy beszüntették a küldést, holott a te értesítésed szerint több versem is elfogadták közlésre. Tudasd, kérek, azt is, hogy csak a „Fali órá” vár-e közlésre vagy mások is?

A „Nyugat”-nak rég várt számát Fenyvestől megkaptam a te 13 „kötetlen” verseddel, melyek közül 3-at már ismertem (Vizyázz! Szegények és a Gépiró kisasszony) a Bács megyei Napló karácsonyi számából. A többi 10 tartalma közül legjobban tetszett a jó Böskéről megemlékező, legkevésbé pedig az utolsó, mely az én vallásos felfogásommal is ellenkezik, de logikai tekintetben is kifogásolható, mert a „semmi”-nek nincs szüksége az „örök sötétség”-re, mint anyára; tudom, vagy legalább érzem, hogy az „örök sötétség” az „örök világosság” tagadásaként került oda, tehát hatás kedvéért de — ismétlem — a semminek nem kell semmi! — A „Betegek”-ben megnyilvánuló egoizmus pedig mezdöbbsített; nem is tudom elhinni, hogy másoknak, még legtávolibb idegeneknek szenvedései iránt is te: az én áldott szívű, jó fiam közönyös tudnál lenni. — Az öcsédéről szólónak a vége nagyon misztikus; nem tudom megérteni a temető szerepét az örvendetes találkozáskor. — Krúdy Gyulától több dolgot olvastam, de egyiket se tudtam élvezni; a te általad bemutatott Krúdy Gyula igen kedves, bohém ember lehet, de az én rokonszenvemem mégsem sikerült nagyobbá tenni az ő írásai iránt. — Mindezeket csupán emlékeztetőül írom, mert a Nyugat-ot öcséd elvitte Palicra és most a többi „vers”-ről nem írhatom meg az én véleményemet. — A külsőre nézve talán elég utalnom arra, hogy a vers szót az imént is idéző-jelbe tettem; sehogy se tudom magammal elhítni, hogy az amit versként olvasok, valóban vers. Tegnapelőtt (jan. 29-én) a Bács megyei Napló kiadóhivatalában Fenyves Ferencel és Bródy szerkesztővel hosszasan beszélgettünk ezen új költői irányról; Fenyves nyíltan bevallotta, hogy ő sem tud megbarátkozni e divatos újítással s ugyanígy nyilatkozott Bródy is, habár mindketten hozzám képest fiatal emberek. Fenyves még hozzá tette, hogy Detre főszerkesztő nyíltan nem meri bevallani idegenkedését, de csak azért vonakodik határozott véleményt nyilvánítani, hogy ne tartsák őt elmaradottnak. Ugyancsak Fenyves szerint lapjának egyik munkatársa: Tamás István, ki ügyes dolgokat ír meg prózában, de egy régi (ízazi) verset nem tudna megírni, ha kerébe történék is, nyakra-főre gyártja az üresen puffogó „kötetlen” verseket s most egy kötetre valót ki is ad belőlük. Eként megállapítottuk mindhárman azt, hogy az új irány technikai könnyűsége oda csábítja az abszolút tehetségtelenekeket is. — Megbeszéltük azt is, hogy teneked, ki bravúrosan tudsz verselni a szó nemes (rég) értelmében, és aki most is csodás szépséggel ülteted át a Girardy-féle költeményeket, igazán kár volt még ideiglenesen is elhagyni a dicsőséges pályát és Babics után indulni, kinek a „Csövek, erek, terek” című úgynevezett verse (lásd a Bács megyei Napló január 6-iki számát) még lázas álomnak is szörnyű és enyhítő körülményül még azt sem lehet javára írni, hogy kórházi visszaemlékezés akar lenni.

Öszintén, talán nyersen is írtam meg a véleményemet édes fiam! Te is így kívántad, de különben is nem lennék szerető édes apád, ha hímelve-hámozva mondtam volna meg nézeteimet. Haladj tehát a megkezdett úton, hiszen ez az érvényesülés útja, legalább is a Nyugatonál. Mi majd élvezettel olvassuk a te prózai munkáidat, melyek közül a Bács megyei Napló január

30-iki számában megjelent „Húsz év” című nagyon tetszett nekem, mert színigazságot mondta el benne gyönyörű keretben.

Szívünkől örülünk annak, hogy az Arany Sárkány húsvétkor könyvalakban is megjelenik s hogy már a német fordítása is készül. Büszkéek vagyunk arra is, hogy a „Véres költő” című regényed rövidesen olaszul is napvilágot lát. Csak azt szeretném még tudni, hogy az új, modern, „kötetlen” versek is lefordíthatók-e más nyelvre?

Az én öreges irkálásaim közül a legutóbbi 7-et (88—94) itt küldöm.

Átterve a családi dolgokra tudatom veled, hogy Teri teljesen fölépült a betegségéből, csak egy utóbaj maradt meg nála: a régi kényelem-szeretet. —

Pucikát január 25-én (vasárnap) vitte ki a húgod Palicsra; anyád a szanatóriumi jelenet után nem akar addig Palicsra menni, míg Teri jónak nem látja valamikor minket fölkeresni.

Örülünk Ádámka ügyes korcsolyázásának, és még jobban annak, hogy únja már az elemi iskolát és vágyakozik a gimnázium után. Adja Isten, hogy különb ember legyen belőle, mint az apja és az öregapja együttvéve és a tizedik hatványra emelve!

És most ismét szomorú, családi dolgot kell veled tudatnom: Decsy Jenőnek, családunk 68 éves tagjának 29 éves felesége, mivel törvényesen 2 év előtt kelt össze, január 23-án Pacsér faluban, hová 21-én szállították Palicsról el, tüdővészben meghalt; 25-én temették el szülőfalujában: Pacséron. Két kis leánygyermek maradt utána: az 5 éves Jucika és a másfél éves Sárka, kiknek fölneveltetési nagy gondjai a 68 éves szegény, öreg rokonunkra nehezülnek és aki aggódva néz a jövő felé. Írj, kérlek neki pár sort részvétnyilatkozással és küldd el azt nekünk legközelebbi leveledben kézbesítés végett.

Milkó Izidorhoz intézett leveledet azonnal rendeltetési helyére juttattuk.

Iona farkasait február közepe táján iparkodni fogunk Patakiék útján hozzátok juttatni. Patakiéknál te szeptemberben itt látogatóban is voltál; ő közülök és a szépen zongorázó leány a febr. közepén utaznak föl és talán az ő révükön sikerülhet az elszállítás.

Szeretettel ölel mindannyiatokat

Subotica, 1925. jan. 31.

Édes apád.

Nem fejezhetem be ezt a hosszú leveletem anélkül, hogy még egy hasonlatot ne kockáztassak a te mostani, kettős irányú, költői működésedre. Te a Géraldy-féle verseket a régi formában fordítod és teszed közzé, mindenkit megbűvölsz a gyönyörű ritmusokkal, zenélő rímekkel, a saját költő gondolataidat pedig az új divat szerint rongyos ruhába öltözteted, majdnem félmeztelenül állítod a közönség elé. Úgy teszel, mint a szegény szabó, aki pompás ruhákat varr mások gyermekeinek, a saját gyerekeit pedig ütött-kopott ruhában járattja. A szegény szabónak mentsége a saját szegénysége. De te nem vagy szegény. Van neked szöveted, hogy a saját lelki gyermekeidet is felöltöztethesd gyönyörű ruhákba. És mégsem teszed. Fukar apja vagy gazdag lelked fiainak és leányainak! — Ugyan, kérlek, próbáld meg egyszer egy Géraldy-felét belebújtatni a divathá jött inséges ruhába. Nemde ez merénylet lenne az eredeti költemény ellen. És te mégis mindig ezt teszed azon szép gondolatokkal, melyek a te fejedben és szívedben nem oly alakban születnek meg, minőben mások szeme elé kell kerülniök.

De nem untatlak tovább céltalan fecsegéssel, sietek póstára vinni leveletemet, hogy ez mielőbb hozzád juthasson.

Subotica, 1925. január 31.

Szerető édes apád.

8.

Budapest, 1925. március 30.

Édes jó Anyikám, nagyon köszönöm nektek meleg, kedves megemlékezéseket, mely soha sem marad el születésem napján s emlékeztet arra, ami kellemetlen, a múlt időre s arra, ami kellemes, a ti nem múlt szeretetekre. De amily jól esett leveletek, édesapám megható és szép verse, melyre büszke vagyok, ép annyira fájt, hogy a ti áldott soraidból valami bánat, valami szomorúság, valami lehangoltság szólt hozzám. Mi ennek az oka, drága jó Anyikám? Hangulat ez, futó rosszkedv? Vagy bánt valami? Légy hozzám őszinte, aranyos, én is őszinte voltam hozzád s kérlek, jövő héten, ha Apuska ír, tárd föl ezt nekem minden titkolózás nélkül. Ezzel tartozol nekem, bármiről is van szó. Nyugtass meg engem.

A negyvenedik év elérézése bizony engem is megdöbbentett. Hát már ilyen vén vagyok? Magam sem hiszem el. Hiszen még csak tegnap játszottunk Árpival az udvarban. Nem is tegnap volt, ma reggel.

Mariskát várjuk, húsvét után, csak írja meg, mikor érkezik. Majd gondoskodunk arról, hogy nálunk jól, otthonosan érezze magát.

Apuska kérdéseire itt válaszolok: a *Téli rege* ősszel könyvalakban jelenik meg, ezért a szokásos 10% tiszteletdíjat kapom s a színházi előadásokért 5% tantieme-et, ami körülbelül 50–60 millió koronára rughat. Két színház is verseng érte, a *Nemzeti* és a *Renaissance*. Májusban dől el, melyik kapja.

Az Aranysárkányt Árpi címére elküldtem. Olvassátok el ezt a regényemet, melyben egy tanár tragédiáját írtam meg, a lelkem lelkéből. Az alakokban ne keressetek élő személyeket. Őt hat emberből formáltam egyet, mint az álomban. De amit írtam, azt hiszem, igaz.

A kéziratot (ezúttal csak a Tintát, mert múlt héten két hétre valót küldtem) itt mellékelem, s juttassátok el Fenyveshez, azzal a kéréssel, hogy adja postára havi tiszteletdíjamat. Májusban föltétlenül meglátogatunk benneteket, akkor majd hosszabban kibeszélgethetjük magunkat, édes jó Anyám, de addig is kérlek, hogy írj nekem pár sort. Ne szomorkodj, édes, légy vig. Mi mindnyájan nagyon szeretünk s csókoljuk, Ilonkával együtt a kezdet.

Dide.

Ádámka szépen zongorázik s most franciául tanul egy francia kisasszonytól, ki hetente kétszer nálunk ebédel s a délutánt is vele tölti.

Kedves nagyanyám! Hallottam, hogy szomorú vagy. Ne légy szomorú. A nyáron majd hozzád megyek. Mi mindnyájan betegek, náthások voltunk, de már meggyógyultunk. Tiszteletlek mindnyájatokat: Csókolja kezdet, szerető unká: Ádám.

9.

Budapest, 1925. június 24.

Szerda délben.

Drága jó édesapám,

Mariska indulása előtt sietve írom neked e sorokat. Most minden időmet az foglalja le, hogy távollétemre ellássam az újságokat anyaggal. Ezért nem írhattam eddig.

Leveledben kifejezett kedves aggodalom megmosolyogtatott. Hogy képzeled, apám, hogy tereád neheztelek? Hiszen egy véleményen vagyunk. Azok a versek, cikkek, melyeket elküldtél hozzám, azok a modern erőlködések nem érnek egy fabatkát sem: hamisak üresek minden lelki tartalom nélkül. A te verseid pedig régi formájuk ellenére is frissek, újak — igen modernek.

Szombaton kelünk útra, úgy tervezzük, Olaszországon át megyünk Milánót, Torinót érintve. De addig még írok, új anyagot is küldök a B. N-nek. Húgom azt hiszem, nem unatkozott nálunk. Amennyire módunkban volt, igyekeztünk kedvében járni, jól éreztük magunkat együtt s szomorúan váltunk el tőle mindhárman. Ő viszi el nektek leveletem és csókjaimat is, melyeket összetek el igazságosan, úgy hogy a Pucikának is maradjon vagy egy millió.

Dide.

10.

1925. szeptember 29.

Kedves öcsém,

igazán megörültem hosszú engem nagyon érdeklő levelednek, melyben lakásod megváltoztatásáról adsz hírt. Karácsonykor tehát új otthonodban látogatunk meg benneteket. Tedd meg, szólíts föl, mihelyt bevezettétek a telefont. Számom a régi: 128–85. Régen nem beszéltem már otthoniakkal, ilyen távolságról. Leghelyesebb kora reggeli órákban kérni a számot, hajnali 6kor, akkor nincs hivatalos beszélgetés, gyorsan kapcsolnak. Tehát már villamos drót is összeköt minket. Eddig csak az idegrendszerem hálózata fűzött hozzátok.

Bizony, drágám, sokat gondolok reád, lelkemben veletek élek, mert mi itt egyedül vagyunk. Minél inkább múlnak az évek, annál jobban érzem, hogy csak ti álltok hozzám közel. Az emberek,

irodalmi barátaim, kiket becsülök s kik engem becsülnek, kedvesek, de idegenek. *Álmomban folyton otthon járok. Csodálatos ez az éji utazás: mindig közöttetek mozgok.*

Alig várom, hogy karácsonykor lerándulhassak. Engem egy otthoni látogatás évekre megtermékenyít. Mindig új versek, regények tervét hozom magammal.

Boldog vagyok, hogy Anyika teljesen föllábadt. Most csak Apuskát kell rendbe hoznod. Nevetséges lenne neked tanácsokat adnom, te ki annyira szereted őt, mint én, tudod, hogy az *objectív* észlelet alapján kell eljárnod, bármennyire is *subjectív* a vele való kapcsolatod. Tehát: vérnyomás vizsgálat s ha szükséges csapolás.

Mi hír a Pucikáról? Teriről? Fölelépült-e teljesen? Mindnyájatokat csókolunk mindhárman

Dide

11.

Budapest 1925. szeptember 28.

Drága jó édesapám,

most van érkezésem, hogy versekkel jól kibélelt, utolsó kedves leveledre válaszoljak. Ezen a héten nem érkezett tőled irás, csak Árpi öcsémtől, kinek itt mellékelten írok.

Nem tudom, eljutott-e hozzád Tauszner válasza, ki már értesített, hogy a *nyilatkozatot postára adta*.

Én — szíves érdeklődésedre közlöm — egyszerre kaptam most egy regénybe, melyet a *Nyugat* az újévi számában kezd közölni s egy három felvonásos drámába melyet a *Nemzeti Színház* szeretne előadni. Tárgyáról csak annyit árulhatok el, hogy *polgári, modern prózai darab és Budapesten játszik*. Hogy mint halad majd a munka, az az Istentől függ. Sohasem merek biztosat ígérni. Hiszen az alkotás útja, létrejötte igazán titokzatos. A *Téli regét* a *Nemzeti Színház* mutatja be januárban.

Negyvenöt versed nagy örömet okozott. Több napig olvastam őket. Függetlenül művészi értéküktől képet kaptam lelki életemről, jóságos szívedről, az otthoni dolgokról, melyek nekem mindig kedvesek. Látlak, amint éjjel álmatlanul számlálgatsz az óráutéseket — mennyire érdekelnék az órák — és bibelődsz gondjaiddal, kétségeiddel, melyek szerencsére csak képzeltek. Nem mosolyoglak le, édes apám, hiszen a vérem a te véred s magam is hasonlóan ideges vagyok. De én tudom, hogy ez az *idegesség*, mely az idegrendszer rezzenékeny finomságából származik, az *egészség*. Mi mindig előre vetjük a dolgok árnyékát, túlozzuk a bajt, hogy később fölkacaghassunk és örvendhessünk csalódásunkon. Ezért nem aggaszt az az *egészséges* pesszimizmus, mely szép verseidben megnyilatkozik. Nekem nagyon tetszett a 147 és 155-es elmés rövidsége miatt, valamint a 154-es, melyen Ilona is jól mulatott, megindított a 152 mély hangulattartalmával, a 167, 175, 177 pedig öntudatos, művészi érettségével lepett meg. Nincs egyetlen egy sem, melyben ne lenne érték. Ha nem lenne itt ily reménytelen közöny, gazdagsági pangás, érdekharc, közzé is tenném őket. De úgy határoztam, hogy inkább várok.

Küldd el minden újabb munkádat. Láthatod mennyire foglalkoztat minden sorod. Németh József cikke, amint hallom, az arcképekkel együtt megjelent a *Színházi Életben*, majd alkalomszerűen visszakérem a fényképeket s karácsonykor átadom nektek.

Az én édes, felépült, egészséges Anyikámat ezerszer csókolom. Mariskát arra kérem, vigye el a cikkeimet Fenyveshez, küldessen fel számomra 1000 dinárt elsejei tiszteletdíjam gyanánt, a másik 1000 dinárból pedig vegyen nekünk két szép fiatal farkast, melyet egyik ismerősünkkel küldje föl. Mariskáról két nap egymás után álmodtam. Állandóan közöttetek élek, lélekben.

Csókol mindnyájatokat: Dide

12.

Édes fiam, január 30-án kelt leveledből igaz és büszke örömmel olvastuk, hogy a mi édes Ádámunk első félévi Értesítőjében a rajzoló geometriai jó érdemjegen kívül a többi jeles volt. Csak így tovább, sic itur ad astra!

Köszönöm, édes fiam, azt az értesítést is, hogy a „Téli alkony” oly sok húza-vona után mégis csak megjelenik az Új Időkben, habár most már ezt a magam részéről kétes dicsőségnak tartom; ugyanis az én véleményem szerint e folyóiratban a legutóbb oly silány költemények is láttak a többi jók között napvilágot, melyek kis vidéki lapban sem érdemelték volna meg a nyomda-festéket. Ennek igazolásául lemasoltam és itt küldöm Szalay Fruzinának és Somlyó Zoltánnak egy-egy versét az általam oda vetett széljegyzetekkel. Az említett „költőnő”-t nincs szerencsém még csak híréből sem ismerni, Somlyót igen, hiszen te is írtál róla karácsony

táján szép ismertetést. Nohát a jó Isten bocsássa meg neki ezt a merényletet, amit a józanul gondolkozó ész és a jó ízlés ellen elkövetett! Én csak sajnálni tudom szegényt, ki, úgy látszik gyárilag készít prózát és verset is a küzdelmes megélhetés kényszerhatása alatt; az Új Idők szerkesztősege pedig elég, sőt talán túlzottan is jószívú és e naivságokat közzéteszi, hogy tiszteletdíjat adhasson a küzködő íróknak. Ez a szegény Somlyó egyedüli mentsége. — Szalay Fruzina pedig valószínűleg sok előfizetőt gyűjthetett e lapnak és emiatt hálából kell közzé adni az ő sántikáló ürességeit.

Ezért tehát, édes fiam, kérek, ezentúl ne fáraszd magadat az én apróságaim ajánlgatásával, hiszen tudom, hogy félig-meddig ki kell erőszakolnod a közzétételüket, és ha néha egyet-egyet hosszas ígéret és vonakodás után ki is nyomtatnak, azt is a te kedvéért teszik nem pedig az én munkásságomnak szóló elismerésből. Azt is sejtem, hogy az a 100 dinár, mit karácsonykor a Téli alkony honoráriumaként adtál át itt ünnepélyesen nekem, soha sem volt a szerkesztőség pénztárában, hanem a te pénzedből *közvetlenül* került hozzám, tehát ez pia fraus volt. Én már régen kigyógyultam a szereplési viselkedésgézből, ha egy sor írás sem jelenik meg tőlem nyomtatásban, se baj! Én azért tovább is írogatok majd a magam gyönyörűségére és szórakoztatására és elküldözgetem e későn született csecsemőket neked is, úgy, mint eddig.

Most 4 darabot liferálok (212–215), melyek közül a 215-iket a te buzdításodra ütöttem nyélbe. Ugyanis az idén január 10-én egy érdekes álmomat közöltem veled levélben és te 15-én kelt válaszdobban tanácsoltad, hogy ezt dolgozzam fel versben is. Megtettem, de érzem, hogy ez csak félig sikerült, mert a használt rövid verssorok hosszabbá tették a poemát, mint amennyire terveztem azt. De így jár az ilyen vén versfaragó: eljár a szája, elkezd filozofálni, aztán a fecsegésének se vége, se hossza.

Mellékelve küldöm az Új Idők egyik szerkesztői üzenetét másolatban, mely arról szól, hogy egy irodalmi szarka el akarta csenni a te „Takarodó”-dat, de csúnyán rajta vesztett. (Azt hiszem, Somlyóval soha sem fog megtörténni ilyen dolog, hogy tőle akarjon valaki lopni.)

Visszatérve az én ügyes-bajos dolgomra, még főlemlitem azt is, hogy most is bánt az a megszégyenítő eljárás, mit az Új Idők szerkesztősege velem akkor megengedhetőknek talált, mikor (1924. novemberben) a „Fali óram” közléséről volt szó. Ezt én is, mások is legsikerültebbnek tartjuk a több mint 200 között, miket eddig összeírogattam; a szerkesztőség el is fogadta közlésre, de addig halogatta ezt, míg a szél papírkosárba nem sodorta a kéziratot. Akkor bizonyára te sem sürgetted oly erőlyesen az ígéret teljesítését, mint most a „Téli alkony”-nál. Ez megint új ok arra, hogy az én írásaim ne alkalmatlankodjanak többé a szerkesztőségben, hanem *emeljék* tovább is a lap színvonalát Szalay Fruzina nyögései és Somlyó Jeremiás siralmai.

Hogy mégis valami kedves dologgal fejezzem be ezt a hosszú leveletem, főlemlitem, hogy 12-én (pénteken) lesz édes anyád névnapja és 60-ik születésnapja is. Vasárnap (14-én) fogjuk megünnepelni ezt az évfordulót; öcsédék és Pepike lesznek nálunk ebédén, ti azonban, sajnós! megint hiányozni fogtok.

Mindnyájatokat gondolatban ölelve és csókolva vagyok szerető

Subotica, 1926. febr. 7.
(vasárnap, reggel)

Édes apád

13.

Budapest, 1926. február 8.

Kedves édesanyám,

ezúttal teneked írok levelet, mert már napok óta előttem lebeg az a dátum, mikor majd hatvan éves leszel. Otthon mosolyogva, hitetlenül hallottam, hogy már elmúltál ötvenkilenc éves. Most sem hiszem el. Hála Istennek, minden okom megvan erre. Olyan fiatal, erős, ruganyos vagy, hogy megcsúfolod a naptárt. Maradj is ilyen, édes jó anyám, mindig, mert nekünk mindnyájunknak nagy szükségünk van a te kedélyedre és szeretetedre. Áldjon meg az Isten, éltesen sokáig. Tegnap Ilonával együtt fölléptünk a Lipótvárosi Polgári Kör egyik estélyén. Feleségem az *Anyarca* című versemet szavalta. Én a másik szobából hallgattam s míg tapsolták költeményemet, azt éreztem, hogy mennyire szeretlek. Levelemben sem tudnám különben elmondani, mint ebben a versben.

Édesapámnak is itt írok. Kritikájában igaza van. Bizony, mindenki termel gyöngébb verseket, az a két költőtársam is. Annál büszkébb lehet szép új költeményeire. Nincs igaza azonban abban, hogy a szerkesztőség részéről, mely elragadtatással fogadta s tényleg azonnal kifizette versét, valami szándékos rosszindulatot tételez föl. Ismernie kellene egy ilyen lap renge-

teg anyagát, melyet gépiesen, lélek nélkül kezelnek s akkor elhinné nekem, amit már sokszor említettem, hogy mindig szívesen látják.

Közdöd ezt, édesanyám, aggódo apámmal. A küldött kéziratokat pedig juttassátok el Fenyveshez. Szeretnék nálatok lenni pénteken, 12-én, hogy megcsókolhassam kezedet. Még egyszer: minden jót, hosszú, boldog életet és sok-sok örömet, neked, ki annyi örömet szerezte nekünk.

Mindnyájatokat ölel:

Dide

Édes jó nagyanyám, hatvanadik születésnapodra minden jót kívánok neked. Forrón ölel szerető unokád: Ádám.

Drága jó anyika — utolsónak, de szeretetben a többiekkel egy sorban kívánok én is minden jót, sok örömet s sok boldogságot.

Manyl

14.

Budapest, 1926. V. 10.

Kedves apuskám — itt küldöm a cikkeket. Árpi levelét megkaptam s Fenyves föltételeit jobb híján el kell fogadnom. Mariska most két napig Kohajda Margitnál volt künn Rákosszentmihályon. Nagyon jól érzi magát és kihasználja az időt, mely nem sokára lejár.

Ölelünk mindnyájatokat: hű fiad Dide.

Utóirat.

Attila bácsi vasárnap fölkeresett s nagy örömmel közölte velem, hogy családfánkra vonatkozólag döntő bizonyítékot szerzett. Amikor Aranyosmaróthon járt, 1898 táján, a következő adatot lelte: „Az 1841 decemberi közgyűlés jegyzőkönyvében 2298 szám alatt ez áll: *Filáczy Veronika, Kosztolányi János özvegye, fia, Kosztolányi Agoston részére* nemesi bizonyság levelet kér és kap.” Nézete szerint tehát e levél nyomának okvetlenül meg kell lennie a fönti iktatószám alatt Bácsbodrog m. levéltárában, Zomborban és Aranyosmaróthon is, ahol dédanyámnak a kérvény mellékletében föl kellett terjesztenie egész családfánkat. Arra kérem tehát Árpi öcsémet, hogy keressen összeköttetést, talán valamilyen ismerős ügyvéd által a zombori levéltárossal, aki most már kis fáradsággal előkeresheti nemesi levelünket, melyről másolatot is készíttethetünk. Természetesen ezt csak szíveségből adják ki ma, leghelyesebb bizalmasan eljárni, talán Rafajlovics, vagy Popovics barátunk útján. Az esetleges csekély költségeket szívesen vállalom.

Más rossz újság. *Chrupek Jenő Edgar dr. Árpi egykori iskolatársa, a kitűnő sebész, nekem jóbarátom*, a Lorántffy Zsuzsanna kórház főorvosa 39 éves korában meghalt tegnapelőtt délelőtt egy műtétjét fejezte be, hirtelenül rosszul lett, összeesett s vége volt. Ma délután temették szegényt’.

Ölel Dide.